

ARNO RAFAEL CEDERBERG EESTI VABARIIGI TARTU ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUNA

Mihkel Truman

Arno Rafael Cederberg (02.07.1885–19.10.1948) oli üks üheksast Soome teadlasest, kes töötasid aastail 1919–31 Tartu Ülikoolis, aidates käivitada eesti keelset ülikooli ja panustades eesti rahvusteaduste rajamisse. Vaatamata sellele, et tema peamisteks ülesanneteks Eestisse tulles olid Eesti ja Põhjamaade ajaloo kui teadus- ja õppevaldkonna väljaarendamine ning Eesti arhiivinduse rajamine, osutus tema tegevusväli oluliselt laiemaks. Nimelt osales Cederberg mitmesuguste komisjonide, nõukogude, seltside (näiteks Eesti Rahva Muuseum, Eesti Kirjanduse Seltsi ajalootoimikond) töös, kutsus ellu Akadeemilise Ajaloo Seltsi ning algatas ja koordineeris mitme olulise teatmiku (“Eesti biograafiline leksikon”, “Eesti ajaloo bibliograafia”) ja perioodilise väljaande (Ajalooline Ajakiri, Ajalooline Arhiiv, Akadeemilise Ajaloo Seltsi Toimetised) koostamist ning väljaandmist. Lisaks jõudis ta kaheksa ja poole aastase professuuri vältel õpetada välja terve põlvkonna noori Eesti ajaloolasi, kelle ülesandeks sai Eesti ajalooteaduse ja arhiivinduse iseseisev edasiarendamine.

Cederbergi tegevust Tartu Ülikooli õppejõuna aastail 1919–28 on ülevaetlikult käsitletud nii eesti kui ka soome teadlased – eeskätt Tiit Rosenberg¹ ja Timo Rui². Kuna senised uurimused on suuresti põhinenud kas Soome või Eesti allikatel, on käesoleva artikli eesmärk vaadelda Cederbergi tööd Eesti ja Põhjamaade ajaloo teadussuuna väljaarendaja ja professionaalsete Eesti ajaloolaste väljaõpetajana terviklikumalt, tarvitades selleks Soome Rahvusarhiivis (Kansallisarkisto) ja Eesti mäluasutustes

---

¹ Tiit Rosenberg, “Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis”, *Ajalooline Ajakiri*, 2 (105) (1999); Tiit Rosenberg, “Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat”, *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*, koost Sirje Olesk (Tartu, 2005).

² Timo Rui, “Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg”, *Arno Rafael Cederberg. Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori*. Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 5 (1996), toim Ari Vallius (Joensuu, 1997); Timo Rui, *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940* (Joensuu, 2001).

säilitatavaid allikaid ning mõlema maa autorite uurimusi. Iseäranis väärtuslikuks on uue info kogumisel osutunud Soome Rahvusarhiivis talletatava Cederbergi isikuarhiivi materjalid³ (peamiselt päevaraamatud ning korrespondents), mis võimaldavad jälgida ühe soome ajaloolase intrigeerivat teekonda peagi avatava Tartu Ülikooli professoriks. Rahvusarhiivis säilitatavatest Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli puudutavatest allikatest on senisest põhjalikumalt kasutatud leidnud filosoofiateaduskonna nõukogu koosolekute protokollid ja kirjavahetus,⁴ Cederbergi tööd õpetajana aitasid senisest üksikasjalikumalt valgustada aga Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakonnas säilitatavad üliõpilaste seminaritööd.⁵

Taustast

Eestikeelse Tartu Ülikooli avamise ettevalmistamistöös oli üheks keskseimaks probleemiks piisava ettevalmistusega õppejõudude leidmine. Senised keiserliku ülikooli õppejõud olid kas Venemaale evakueeritud või koos Saksa okupatsioonivägedega maalt lahkunud.⁶ Kuna aga eestlasi oli pikalt Tartu kõrgemat haridust pakkuvatest õppeasutustest eemale hoitud, siis olid keiserlikus Tartu ülikoolis professoritena töötanud vaid usuteadlane Johan Köpp (alates 1917. aasta novembrist)⁷ ning arstiteadlased Aleksander Paldrok (kuni 1936. aastani Paldrock; 1917. aastast erakorraline, 1918. aastast korraline professor)⁸ ja Henrik (Heinrich) Koppel (1917. aasta sügisest erakorraline ning 1918. aastast korraline professor).⁹

Seevastu teistes keisririigi ülikoolides ning teadusasutustes töötas 20. sajandi kahel esimesel aastakümnel arvukalt eesti professoreid. Esijoonel väärivad märkimist Moskva Ülikooli Füüsilise Geograafia Instituudi direktor Ernst Gustav Leyst, Varssavi Ülikooli geofüüsikaproffessor Elmar Rosenthal, Riia Polütehnilise Instituudi asedirektor Michael (Mihkel)

³ Kansallisarkisto (edaspidi KA). Arno Rafael Cederbergi isikuarhiiv.

⁴ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), EAA.2100.5, 151–157.

⁵ Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakond (edaspidi TÜR KHO) 55.2.346, TÜR KHO.55.2.348, TÜR KHO.55.2.349, TÜR KHO.55.2.384.

⁶ *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918–1982*, koost K. Siilivask, H. Palamets (Tallinn, 1982), 45.

⁷ Riho Altnurme, "Johan Köpp ja Tartu Ülikooli usuteaduskond", *Johan Köpp 125. 27. ja 28. novembril 1999 Tartus ja Laiusel toimunud Johan Köpu 125. sünnipäevale pühendatud konverentsi ettekanded*, toim Riho Altnurme (Tartu, 2000), 31–32.

⁸ *Eesti Teaduste Akadeemia*. http://www.akadeemia.ee/_repository/file/LIIMESKOND/IN%20MEMORIAM/IN%20MEMORIAM%20CV-d/ESIMENE%20LIIMESKOND/Alaksander%20PALDROK.pdf. (21. 03.2019).

⁹ Ken Kalling, *Tartu Ülikooli rektor Henrik Koppel* (Tallinn, 2007), 24–25.

Vittlich (Vitsut), Pulkovo seismilise jaama juhataja Johan Vilip, Taškendi Observatooriumi astronoomiaosakonna direktor Ernst Julius Öpik, Peterburi Teaduste Akadeemia korrespondentliige ning Rahvusvahelise Õiguse Instituudi president Friedrich Martens, Doni Polütehnilise Instituudi matemaatika-füüsikaproffessor Gerhard Johannes Rägo, Peterburi Sõjameditsiini Akadeemia professor ja Psühhoneuroloogia Instituudi president Ludvig Puusepp, Irkutski Ülikooli filosoofiaproffessor Aleksander Kaelas ning Kaasani Ülikooli meditsiiniproffessor Aleksander Rammul.¹⁰

Teadusasutustes töötavate eestlaste kõrval oli rohkesti neidki, kes tegelesid teadustööga erinevate teadusseltside liikmetena ning rohkem hobikorras, ent see ei pruukinud tähendada, et nad oma uurimustöö tasemelt professionaalsetele teadlastele alla jäid. N-ö harrastusteadlaste seast võiks esile tõsta rahvaluuleteadlasi Mattias Johann Eisenit, Jakob Hurta ja Oskar Kallast, keeleteadlasi Johannes Aavikut ja Johannes Voldemar Veskit, arstiteadlast John Blumbergi, põllumajandusteadlaseid Aleksander Eisenschmidt ja Mihkel Pilli, ornitoloog Mihkel Härmsi, esimese ajalooteadusliku eesti rahva ajaloo autorit Villem Reimani ja mitmeid teisi.¹¹

Paraku ei olnud eelnimetatud eesti haritlastest-teadlastest 1919. aasta suvel ja sügisel kuigivõrd abi. Nimelt jõudsid Venemaa ülikoolides töötanud õpetlased Tartusse enamasti alles pärast rahvusülikooli avamist.¹² Seega oli selge, et piisava kvalifikatsiooniga eesti teadlaste nappuse tõttu jääks suur osa professuure ja dotsentuure täitmata.¹³ Samal ajal oli ülikooli taasavamise eeltööde komisjon võtnud seisukoha, et ülikool peab säilitama oma senise teadusliku taseme ning professorikandidaatide sobivuse ja ettevalmistuse hindamiseks oleks tarvis ka välismaiste teadlaste arvamusi.

Olukorra lahendusena nägi komisjon kolme võimalust. Esimene variant oli jätta need ametikohad, kuhu lähiaastail veel eestlasi või eesti keelt valdavaid muulasi ei leidu, täitmata. Teine võimalus oli vältida õppe- ja teadustöö edasilükkamist ning täita eestlastest vakantseks jäävad õppejõukohad kohe välismaalastega. Kolmas lahendus oli teha mõõndusi õppejõukandidaatidele tehtavate nõudmiste suhtes, mis võimaldanuks ametisse võtta võimalikult palju eestlasi. Kuna lähiminevikust pärit kogemuste tõttu pelgas ülikooli taasavamist ettevalmistav komisjon juhtohjade kaotamist

¹⁰ Karl Martinson, *Teadustegevuse institutsionaliseerumine Eestis XVII sajandist 1917. aastani* (Tallinn, 1998), 277–278.

¹¹ *Ibid.*, 277.

¹² Anton Tooms, "Opteerimisliikumine ja Eesti jõudnud optandid", *Eesti Statistika*, 5 (1922), 17.

¹³ Peeter Pöld, "Tartu Ülikool 1918–1929", *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, toim Hans Kruus, Peeter Treiberg (Tartu, 1929), 11–12.

välismaistele õpetlastele, otsustati loodava rahvusülikooli juures rakendada kõiki teadlaspotentsiaaliga eesti haritlasi, vaatamata sellele, kas neil oli akadeemiline kraad või mitte. Mõistagi eeldati, et esialgu professori kohusetäitjaiks valitud õpetlased hoolitsevad edaspidi oma kvalifikatsiooni parandamise eest.¹⁴

Teaduslikku huvi ja võimekust ilmutavate eestlaste rahvusülikooli juurde koondamisest hoolimata ei suudetud täita kaugeltki kõiki õppejõukohti, mistõttu tuli pilk siiski ka välismaiste teadlaste poole pöörata. Eeskätt pidas komisjon sobivaiks soomlasi, kellest loodeti, et nad suudavad eesti keele kiire omandamise kõrval mõista kõige paremini ka vastse eesti ülikooli vajadusi. Sobivaiks peeti ka skandinaavulasi ning vajadusel ei välistatud isegi teadlaste kutsumist Saksamaalt ja Venemaalt.¹⁵ Erinevalt samade probleemide ees seisva Läti Ülikooli kaadripoliitikast, kus baltisakslaste palkamise vältimiseks eelistati õppejõude kutsuda pigem Austriast, Šveitsist, Soomest ja Rootsist,¹⁶ oldi Tartus valmimad palkama ka kohalikke venelasi ja baltisakslasi, kui nad näitasid iseseisva Eesti Vabariigi vastu üles heatahtlikkust.¹⁷

Soomlaste eelistamise taga kõigi teiste välisõppejõudude ees tuleb näha kahtlemata rohkemat kui pelka võimet “kiiresti eesti keelt omandada”. Nimelt olid eesti rahvusliku liikumise juhtfiguuridel tekkinud soomlastega tihedad kontaktid juba ärkamisajal,¹⁸ mille baasil kujunes n-õ eesti-soome ühistunne ning eestlaste esimese välisorientatsioonina Soome orientatsioon. Kuna Soomel oli olemas kõik see, mille poole eestlased püüdsid – autonoomne poliitiline kord, arenenum kultuur ja majandus –, said põhjanaabrid, nende kultuur ja eluolu eestlastele sageli ülemäära idealiseeritud eeskujuks.¹⁹

Kuigi noori eestlasi oli Helsingisse õppima siirdunud juba 19. sajandi lõpukümnetel (nt Oskar Kallas),²⁰ sai Soome sisulisem mõju Eesti edasisele arengule määravaks suuresti 1905. aasta revolutsiooni järel, mil suur osa tulevases Eesti Vabariigi kultuuri- ja poliitilisest eliidist varjas

¹⁴ *Ibid.*, 12–13.

¹⁵ *Ibid.*, 13.

¹⁶ Per Bolin, *Between National and Academic Agendas: Ethnic and 'National Disciplines' at the University of Latvia 1919–1940*, Södertorn Academic Studies, 51 (Söderstörn, 2012), 253.

¹⁷ Pöld, “Tartu Ülikool 1918–1929”, 13.

¹⁸ Seppo Zetterberg, *Rändajad Soome sillal. Kontaktid üle Soome lahe 19. sajandil* (Tallinn, 2017), 11–13.

¹⁹ Toomas Karjahärm, Väino Sirk, *Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917–1940* (Tallinn, 2001), 357.

²⁰ Seppo Zetterberg, *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled. Helsingi eesti kogukond 20. sajandi alguses* (Tallinn, 2013), 12.

end pikema või lühema aja vältel Vene keisririigi koosseisu kuulus, ent autonoomses Soome suurvürstiriigis. Pagulaspõlve jooksul oli eesti haritlastel ja ühiskonnategelastel võimalus põhjalikult tundma õppida nii soomlasi, Soomemaad, kohalikku kultuuri ja eluolu kui ka luua kontakte väljapaistvate kultuuritegelaste ning teadlastega.²¹ Just isiklikud suhted soome õpetlastega võimaldasid leida suhteliselt lühikese ajaga alles rajatavasse ülikooli kogenud ja väljapaistvaid teadlasi.

Tartu Ülikoolis töötas perioodil 1919–40 kokku üheksa soome teadlast: Arno Rafael Cederberg 1919–28 Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorina (1924. aastast ühtlasi ka üldajaloo professori kohusetäitja),²²

Johannes Gabriel Granö 1919–23 geograafiaprofessorina,²³ Lauri Kettunen 1919–25 läänemeresoome keelte professorina,²⁴ Kalle Väisälä 1919–22 matemaatikaprofessorina,²⁵ Aarne Michaël Tallgren 1920–23 Eesti ja naabermaade muinasteaduse professorina,²⁶ Kaarlo Teräsvuori 1920–22 taimekasvatuse professorina,²⁷ Yrjö Kauko 1922–24²⁸ anorgaanilise tehnoloogia professorina ja 1924–25 füüsikalise keemia

Joonis 1. Professor Arno Rafael Cederberg. RA, EAA.2111.1.6067

²¹ *Ibid.*, 9, 97.

²² Rui, *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa*, 315.

²³ *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuesti sünd rahvusülikoolina 1919*, koost Helmut Piirimäe (Tartu, 1994), 65; Ott Kurs, "Johannes Gabriel Granö Eestis", *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised kultuurisuhted 1918–1944*, koost Sirje Olesk (Tartu, 2005), 407.

²⁴ Paul Alvre, "Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana", *200 aastat eesti keele ülikooliõpet. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 25*, koost Valve-Liivi Kingisepp, toim Mati Erelt (Tartu, 2003), 129.

²⁵ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, 209.

²⁶ Aivar Kriiska, "Aarne Michaël Tallgren", *Kleio. Ajaloo Ajakiri*, 1 (11) (1995), 33–34.

²⁷ Rui, *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa*, 324.

²⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, 210.

professorina,²⁹ Ilmari Manninen 1924–29 etnograafiadotsendina³⁰ ning Eino Kuusi 1928–31 praktilise poliitökonoomia professorina.³¹

Arno Rafael Cederberg Helsingi Ülikooli dotsendist Tartu Ülikooli professoriks

Arno Rafael Cederberg sündis 02.07.1885 Uusimaa läänis Tuusulas³² tunnustatud kirikuajaloolase, Turu Klassikalise Lütseumi lektori ja hilisema Tohmajärvi ja Mikkeli praosti Johan Antero Cederbergi neljanda lapsena. Cederbergide kodu on nimetatud tõeliseks “soome kultuuri koduks”, kus väärtustati haridust ning kasvatati lapsi rahvuslikus vaimus.³³

Immselt isalt päritud huvi ajal õppis Cederberg Joensuu Klassikalise Lütseumi lõpetamise järel 1903–12 Helsingi Ülikoolis ajalugu, filosoofiat ning vanu keeli ja kirjandust. Õpingute jooksul täiendas ta end Stockholmis, Uppsalas, Linköpingis, Lundis, Kopenhaagenis, Berliinis, Marburgis, Kasselis, Göttingenis ning Hamburgis. 1908. aastal lõpetas Cederberg ülikooli filosoofiakandidaadina, 1910. aastal magistrina, 1912. aastal litsentiaadina ja promoveerus 1914. aasta mais filosoofiadoktoriks.³⁴ Tema 1911. aasta jõulude ajal kaitstud doktoriväitekiri käsitles Põhja-Karjala kaubandusolusid aastail 1721–75.³⁵

Väitekirja valmimise järel avaldas Cederberg veel mitu olulist uurimust: nt “Kuvauksia Pohjois-Karjalan maataloudellisista oloista, I. Vuoden 1800:n vaiheille” (“Kirjeldusi Põhja-Karjala põllumajanduslikest tingimustest, I. Kuni 1800. aastateni”, 1912) ning “Maamme kirkonarkistot” (“Meie maa kirikuarhiivid”, 1916).³⁶ Ent juba teadlaskarjääri algul sai temast ka viljakas esseist ja ajaloo populariseerija. Just populaarteaduslike artiklite puhul

²⁹ *Ibid.*, 209.

³⁰ Marleen Metslaid, *Between the Folk and Scholarship: Ethnological Practice in Estonia in the 1920s and 1930s*, *Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis* 5 (Tartu, 2016), 12–13.

³¹ Rui, *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa*, 322.

³² RA, EAA.2100.2.83, l. 2. A. R. Cederbergi *curriculum vitae*.

³³ Eija Juujärvi, “Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg – historianutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä”, *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historianutkija ja organisaattori*. Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 5 (1996), toim Ari Vallius (Joensuu, 1997), 19.

³⁴ RA, EAA.2100.2.83, l. 2–3. A. R. Cederbergi *curriculum vitae*.

³⁵ Eija Juujärvi, “Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg”, 21.

³⁶ *Ibid.*, 27.

hindas laiem lugejaskond Cederbergi valitud teemade põnevust ning tema suurepärasest jutustamisoskust.³⁷

Cederbergi õppejõukarjäär algas 1913. aastal, mil ta sai Helsingi Ülikooli Põhjamaade ajaloo dotsendiks. Lisaks omandas ta väärtuslikke organisatoorseid kogemusi täites 1915–17 ülikooli prokantsleri ja 1917–19 kantsleri sekretäri ülesandeid. 1907–12 kuulus ta ka ajakirja *Historiallinen Aikakauskirja* toimetusse.³⁸

Ometi oli Cederberg 1919. aasta suveks oma akadeemilise karjääri välja vaadetes Soomes pettunud ning leidis, et teda ja tema tööd ei hinnata seal piisavalt.³⁹ Ent kui temani jõudis teave, et juuli lõpus oli loodava eestikeelse Tartu Ülikooli kuraator Peeter Pöld teda Helsingis otsimas käinud ning tundnud – rahvaluuleprofessori Viljo Johannes Mansikka soovitusel⁴⁰ – tema kui potentsiaalse professori vastu huvi, tekitas see temas meeldivat üllatust, aga ka omajagu skepsist.⁴¹ Väärrib märkimist, et Cederberg polnud siiski ainus, kelle peale mõeldi – nimelt oli Peeter Pöld samaaegselt Cederbergiga pöördunud ka Helsingi Ülikooli erakorralise professori Gunnar Suolahti poole,⁴² kes aga ei soostunud Tartusse tulema.⁴³

Esmastest eelarvamustest hoolimata otsustas Cederberg lähemate teadete saamiseks Helsingi Eesti saatkonna asjuri Oskar Kallase poole pöörduda.⁴⁴ Ilmselt suutsid nii Kallas kui ka Tartu Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna dekaani kt Jaan Jõgeveri ametlik pakkumine⁴⁵ Cederbergis huvi äratada, sest augusti lõpuks sai Pöld Kallaselt kirja, millega oli kaasas Cederbergi *curriculum vitae*.⁴⁶ Lisaks andis Cederberg mõned päevad hiljem ka isiklikult Jõgeverile teada, et on põhimõtteliselt valmis eestikeelsete loengutega algust tegema, uurides ühtlasi Voroneži evakueeritud ülikooli varade ja raamatukogu kohta.⁴⁷

³⁷ *Ibid.*, 23.

³⁸ Rosenberg, “Professor Arno Rafael Cederberg”, 80; Peep Pillak, “A. R. Cederberg 100”. *Looming* 7 (1985), 993.

³⁹ Rui, “Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg”, 115.

⁴⁰ *Ibid.*, 115.

⁴¹ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 24.08.1919.

⁴² Pekka Ahtiainen, “Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historiantutkijana”, *Historiallisia tutkimuksia* 162 (Helsinki 1991), 218.

⁴³ RA, ERA.1582.1.30, l. 75. P. Põllu kiri O. Kallasele 19.09.1919.

⁴⁴ Raimo Pohjola, “Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse süünd”, *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*, koost Sirje Olesk (Tartu, 2005), 376.

⁴⁵ KA, Cederberg, n. 3, J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 20.08.1919.

⁴⁶ RA, EAA.2100.2.83, l. 1–3. O. Kallase kiri P. Põllule ning A. R. Cederbergi *curriculum vitae*. Helsingi, 30.08.1919.

⁴⁷ RA, EAA.2100.2.83, l. 4–5p. A. R. Cederbergi kiri J. Jõgeverile. Helsingi, 05.09.1919.

Kuid veel enne, kui Jõgeveri vastuskiri hilinenult Cederbergini jõudis, kuulis viimane tuttavalt daamilt, et ta olla Tartu Ülikooli professoriks valitud. Cederbergis tekitas selline “eestlaste barbaarsus” sügavat hämmastust ja pahameelt, sest ta ei olnud enda meelest veel lõplikku nõusolekut andnud.⁴⁸ Mõne päeva jooksul, mil Jõgeveri kiri, kus ta esimese asjana teatab Cederbergi professoriks valimisest,⁴⁹ teel on, jõuab Cederberg veel kõikvõimalikud kõhklused läbi põdeda.

Nimelt nendib ta oma päevaraamatus, et õigupoolest on Eesti ja Baltimaad üldse talle üsna võõrad. Ja kui Tartusse minna, võib juhtuda, et tal ei õnnestu Soomes avanevatele akadeemilise karjääri võimalustele piisavalt kiiresti reageerida. Samuti ei annaks talle mingit tulevikukindlust teadmine, et tal tuleb ilmselt professuurist kohe loobuda, kui selleks on sobiv eestlane leitud.⁵⁰

Teisalt aga polnud ilmselt veel hajunud ka hirm perspektiivi ees kodumaale jääda ning siin oma võimalust oodates lõpuks lihtsalt manduda, mida ta väljendas oma päeviku lehekülgedel veel augusti keskpaigas. Pigem lootis ta Tartu kaudu edasi liikuda mõnda suuremasse kultuuri- ja teaduskeskusesse.⁵¹ Nii oligi ta septembri alguseks jõudnud enam-vähem kindlale otsusele Tartu Ülikooli professori koht vastu võtta.⁵² Küllap kallutasid kaalukaussi omajagu Tartu poole nii Soome ajalehtede positiivsed kirjeldused Eesti oludest (hoolimata keele- ja rahvaluuleteadlase Emil Nestor Setälä pahameelest Soome teadlaste Tartusse siirdumise vastu⁵³) kui ka Granö ning teiste kaasmaalaste soovitusel.⁵⁴

Eelneva valguses väärib märkimist, et Soomes jagunesidki arvamused teadlaste siirdumisest Tartu Ülikooli üldjoontes kaheks – ühed arvasid, et kõiki teaduslikke jõude on ka Soomes vaja, kuna parasjagu oli käsil uue ülikooli rajamine Turus, teiste meelest oli aga oluline, et soomlased läheneksid hõimurahvale ning parandaksid soome keele positsiooni Tartu Ülikoolis.⁵⁵ Lisaks tuleb meeles pidada, et suhtumist soome teadlaste Eestisse

⁴⁸ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 15.09.1919.

⁴⁹ RA, EAA.2100.2.83, l. 7. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 09.09.1919.

⁵⁰ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 15., 18. ja 19.09.1919.

⁵¹ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 23.08.1919.

⁵² KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 04.09.1919.

⁵³ Pohjola, Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse sünd, 376; Raimo Pohjola, “Professorien rekrytointi Tarton yliopistoon Suomen lehdistössä syyskesällä 1919”, *Pitkät jäljet. Historiaita kahdelta mantereelta. Professori Reino Kerolle hänen täyttäässään 60 vuotta* 2. 3. 1999, toim Eero Kauparinen (Turku, 1999), 304–308.

⁵⁴ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 28.08.1919.

⁵⁵ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 18.08.1919; Rui, “Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg”, 119.

siirdumisse mõjutasid Eesti Vabariigi ebakindel tulevik ning sellest jeh-
tuvad erimeelsused poliitilise seisukoha võtmises Eesti suhtes nii Soome
valitsuses kui ka ühiskonnas laiemalt.⁵⁶ Eestlaste meelsus soome teadlaste
suhtes oli valdavalt positiivne, mis oli ühelt poolt kantud sügavalt juurdu-
nud imetlusest soomlaste vastu, teisalt aga soomlaste siirast soovist aidata
eesti ülikooli üles ehitada.⁵⁷ Küll aga pahandas mõndagi eesti teadlast asja-
olu, et soome õppejõudude töötasu oli teiste omast mõnevõrra kõrgem.⁵⁸

Viimaks pärale jõudnud Jõgeveri kiri andis teada, et ehkki ülikooli
raamatukogu on suuresti veel Voronežis, on kasutamiseks valmis Õpetat-
tud Eesti Seltsi väärtuslik raamatukogu ning lisaks on ülikooli valdusesse
jõudnud endiste Balti kubermangude kindralkuberneri arhiivid, rääkimata
veel teaduslikku korraldamist ootavatest Eesti Rahva Muuseumi arhiivko-
gudest.⁵⁹ Cederberg oli siiralt õnnelik, et lõpuks on ees avar tööpõld, kus
end tõeliselt proovile panna.⁶⁰ Õieti valdas teda lausa kärsitus lahkuda
Helsingi Ülikoolist, kus teda äsja alanud sügissemestri avaloengul austas
oma kohalolekuga vaid kuus üliõpilast.⁶¹

Kuigi Cederberg teatas oktoobri algul oma kirjas Tartu Ülikooli kuraa-
torile, et ei saa enne järgmise aasta 1. jaanuari tööülesannete täitmisele
asuda,⁶² oli ta alustanud enese kurssi viimist Eesti ajalooteaduse ja arhiiv-
vinduse olukorraga. Just viimane pakkus talle kui agarale arhiivuurijale
erilist huvi, mis päädis juba septembri lõpuks koostatud ja Kallasele saa-
detud memorandumiga, kus ta esitas oma ettepanekud Venemaale eva-
kueeritud arhiivide tagasitoomise kohta. Ta pidas vajalikuks luua vastav
erikomisjon ning leppida Eesti ja Venemaa rahuläbirääkimistel kokku ka
põhimõtteis, mille alusel Voroneži viidud varad tagastatakse.⁶³

Samamoodi püüdis Cederberg viia end kurssi Eesti ajalooteaduse olu-
korraga. Raimo Pohjola sõnul pidas Cederberg kirjavahetust Arvi Korho-
sega, kes töötas parasjagu oma Baltimaade keskaja agraarjalugu käsitleva
doktoriväitekirja kallal.⁶⁴ Nimelt oli hilisem Helsingi Ülikooli üldjaloo
dotsent ja professor vähemasti 1915. aastal olnud pikemat aega Tallinnas ja

⁵⁶ Vt Heino Arumäe, *Eesti ja Soome. Sõjast sõjani* (Tallinn, 2018), 114–120.

⁵⁷ Peeter Treiber, “Kas demokraatia vanadusnõtrus või kasvamisshaigus?”, *Üliõpilasleht* 3 (1935), 71.

⁵⁸ RA, EAA.2100.4.1, l. 132p. Tartu Ülikooli ajutise nõukogu koosolek, 27.05.1920.

⁵⁹ RA, EAA.2100.2.83, l. 7. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 09.09.1919.

⁶⁰ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 19.09.1919.

⁶¹ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 20.09.1919.

⁶² RA, EAA.2100.2.83, l. 12. A. R. Cederbergi kiri P. Põllule. Helsingi, 04.10.1919.

⁶³ RA, ERA.1582.1.30, l. 53–54. A. R. Cederbergi kiri O. Kallasele. Helsingi, 29.09.1919.

⁶⁴ Pohjola, “Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse sünd”, 379–380.

kogunud linnaarhiivist doktoritöö tarvis materjali.⁶⁵ Seega oli Korhonen muuseumis saanud üsna hea ülevaate nii Eesti ajaloo teaduse kui ka arhiivinduse olukorrast ning käsitles seda üsna kriitilises võtmes 1919. aasta hilis-sügisel ajakirjas *Historiallinen Aikakauskirja* ilmunud artiklis. Nimelt olevat senises teadustöös suuri lünki – näiteks oli äärmiselt vähe leidnud käsitlust Rootsi võimuperiood Baltimaades. Samuti rõhutas ta vajadust rajada kiiremas korras keskarhiiv ning välja töötada dokumentide arhiiverimise kord asutustele.⁶⁶

Esmakordselt tuli Cederberg Tartusse 29. novembril, et osaleda rahvus-üliskooli avaaktusel ning ühtlasi tutvuda kohalike olude ja tulevaste kolleegidega. Tema esimesed muljed Eestist polnud kuigi meeldivad – laevalt maha astudes võtsid teda vastu räpane sadamalinn ning mornivõitu eestlased –, kuigi siseministeriumi poolt ootasid teda ja temaga koos reisinud K. Väisälät sadamas auto ning sõbralikud tervitajad. Ka järgnev ebamugavaks kujunenud reis Tartusse II klassi vagunis ei rõõmustanud Cederbergi. Olukorda näisid parandavat vaid Tartu vaksalisse vastu tulnud Granö ja Kettunen ning kamp üliõpilasi, kes aitasid saabujate pagasit ööbimispaika kanda. Kõigest hoolimata näis Cederberg sel päeval pessimistlikus tujus olevat, märkides päevikusse, et alguse on saamas tema vabatahtlik maa-pagu ning eks paista, kas see üldse enne tema surma läbi saab.⁶⁷

Järgnevatel päevadel Tartuga tutvudes sai Cederberg oluliselt meeldivamate kogemuste osaliseks. Ta nendib eestlaste sõbralikkust ja külalislahkust, kiidab Lõuna-Eesti maastikke ning iseäranis Tartut kui kena ja kodust väikelinna. Küll aga märkab ta viimaseid nädalaid sõjas olevas väikeriigis hulka puudusi ning juurdleb, kas ja kuidas eestlased sellest kaosest üldse jagu saavad. Ta leiab, et igatahes oleks soomlastel Eestis palju tööd teha.⁶⁸

Ülikoolis tutvus ta lähemalt kuraator P. Põlluga, kes talle “võrreldes mõnegi teisega” igati positiivse mulje jättis. Avaaktusejärgsel õhtusöögil kohtus ta ka oma tulevaste lähemate kolleegidega, näiteks üldajaloo professori Hans Oldekopiga,⁶⁹ kes talle väga ei meeldinud ja kelle teadusliku

⁶⁵ Peep Pillak, *Otto Greiffenhagen (1871–1938) ja tema tegevus Tallinna linnaarhiivaarina (1900–1934)*, magistratöö, Tartu Ülikooli ajaloo osakond (Tartu, 2002), 72.

⁶⁶ Arvi Korhonen, “Viron historian tutkimuksen tehtävistä”, *Historiallinen Aikakauskirja* 1 (1919), 82–87.

⁶⁷ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 29.11.1919.

⁶⁸ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 29.11.–03.12.1919.

⁶⁹ Hans Oldekop (1883–1924) alustas ajalooõpinguid 1903. aastal Tartu Ülikoolis, ent siirdus juba paar aastat hiljem Saksamaale, õppides Müncheni ja Leipzigi Ülikoolides. Doktoritöö katoliku kiriku jõudmisest läänemeresoomlasteni kaitses ta 1909. aastal Viini Ülikoolis, jätkates seejärel uurimistööd Peterburis, Helsingis, Kiievis ja Varssavis. Teadustöö katkestasid Esimene maailmasõda ja Vabadussõda, pärast mida ta valiti Tartu

ettevalmistuse piisavuses ta kahtles.⁷⁰ Ülikooli asutuste ja selle töötajatega tutvus ta ilmselt kuni 6. detsembrini, mil ta tagasi Helsingisse sõitis.⁷¹

Nagu J. Jõgever oma sügiseses kirjas lubas,⁷² leidis Cederberg 1920. aasta jaanuari keskel Tartusse naastes ülikooli valitsuse abiga esmase elu- pinna farmaatsia ja farmakognoosia professori Johannes Stammi ema juures Veski tn 11.⁷³ Pärast abiellumist 1920. aasta suvel asus Cederberg koos värske abikaasa Solfridiga⁷⁴ elama praeguse ülikooli raamatukogu kohal asuvasse kolmekordsesse kivimajja,⁷⁵ aadressiga Tiigi tn 4, krt 2, kuhu jäi kuni Tartust lahkumiseni 1928. aasta sügisel.⁷⁶

Kuigi välisõppejõududele (1920. aasta alguseni ainult soomlastele) maksti Eesti marga madala vahetuskursi tõttu igakuiselt nende koduriigi valuutas palgalisa,⁷⁷ ei teinud Cederberg ilmselt endale äsja sõjast pääsenud väikeriigi majanduslike võimaluste suhtes illusioone. Oli ju Jõgever juba möödunud aasta septembris kirjutanud, et ehkki kõik esmatarvilik eluks on Tartus olemas, napib siiski mõningaid toiduaineid, nt suhkrut. Rõivaste muretsemine olevat aga hoopis keeruline.⁷⁸

Rahu saabudes hakkas olukord riigi majanduslikest raskustest hoolimata siiski jõudsalt paranema. Nii nendib Cederberg 1920. aasta juunis, et ega tema elutingimused Tartus eriti Soome kolleegide omast erinegi.⁷⁹ Seejuures tasub meenutada, et Soome kodusõda oli lõppenud napilt kahe aasta eest. Ja üks omamoodi kinnituseks majanduslikule hakkamasaamisele ole ka Cederbergi abiellumine 1920. aastal.⁸⁰ Ent kui 1922. aasta aprillis sündis tütar Päivä Solfrid Elisabet, palus Cederberg sama aasta novembris siiski oma perele abiraha määrata vastavalt Riigikogu 27. juunil 1922 vastu

---

Ülikooli üldajaloo professoriks. Arno Rafael Cederberg, "Hans Oldekop †", *Ajalooline Ajakiri* 1 (1924), 1–2.

⁷⁰ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 01.12.1919.

⁷¹ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 02.–03.12.1919; KA, Cederberg 25. A. R. Cederbergi kalendermärkmik, 04.–06.12.1919.

⁷² RA, EAA.2100.2.83, l. 7. J. Jõgever kirjalik kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 09.09.1919.

⁷³ Eeva Niinivaara, *Yhä paistaa sama aurinko: Elämää nuoruuteni Eestissä ja Suomessa*, toim Hannu-Pekka Lappalainen (Helsinki, 1988), 90; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal*, 5.

⁷⁴ Birger Åkerman, "Solfrid Cederberg †", *Genos* 14 (1943), 32–33.

⁷⁵ RA, EAA.2110.1.4822, l. 1. Tartu linna plaan = Plan de la ville de Tartu, 1927.

⁷⁶ *Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal*, 3; *Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal* (Tartu, 1928), 34.

⁷⁷ RA, EAA.2100.4.2, l. 57p. Tartu Ülikooli ajutise nõukogu koosolek, 20.01.1920.

⁷⁸ RA, EAA.2100.2.83, l. 7. J. Jõgever kirjalik kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 09.09.1919.

⁷⁹ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 12.06.1920.

⁸⁰ Lauri Kettunen, *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924* (Porvoo, Helsinki, 1948), 92.

võetud perekonna abiraha seaduse § 14-le, kinnitades, et perekond on vaid tema ülal pidada.⁸¹ Tartu linna politseiüleva tunnistuse ärakirjast saame veel teada, et 36-aastane Cederberg oli tõesti perekonna ainus toitja ning ka 26-aastaselt abikaasal Solfridil ei olnud mingit varandust ega suuremat alalist sissetulekut.⁸²

Kuidas Cederberg muidu uue elukeskkonnaga kohanes, pole teada, ent tema eesti keele omandamise kohta annavad mälestused mõneti erinevaid andmeid. Näiteks kaasmaalasest keeleteadlase Kettuse sõnul oli nii Cederbergile kui ka Teräsvuorile eesti keelt õpetanud vanatüdrukueale lähenev filoloogiaüliõpilane Ann Tamm ning Cederberg olevat esimestel semestritel pidanud loenguid soome keeles.⁸³ Ent kui heita pilk arhiiviallikatesse, siis tekib Kettuse väite suhtes kahtlusi.

Nimelt teatab Cederberg 1919. aasta septembri alguses Jõgeverile saadetud saksakeelses kirjas, et on valmis alustama loengute pidamist eesti keeles.⁸⁴ Sellele kirjale vastab Jõgever pika ja sisuka eestikeelse kirjaga, mille mõistmine eesti keelt mittevaldavale inimesele ülemäära hõlbus ei tohiks olla.⁸⁵ Samuti seavad Kettuse väite kahtluse alla Cederbergi 1920. aasta kevadsemestri lõpus oma käega ja suurepäraselt eesti keeles kirjutatud kirjad⁸⁶ ning asjaolu, et ta pole kunagi esitanud ühtki taotlust saada luba lugeda oma aineid kas või ajutiselt mõnes võõrkeeles.

Kuigi Cederberg väidab päevikus, et Eesti ja Baltimaad tervikuna on talle üsna võõrad,⁸⁷ võiks oletada, et ta omandas eesti keele suuresti juba 1919. aasta sügisel ning võis üliõpilane Tamme abil keeleoskust üksnes lihvida. Samas pole välistatud seegi, et ta haritud soomlasena juba varem vähemalt mingil määral eesti keelt valdas.

Vaatamata sellele, et Cederberg oli tööga küllaltki koormatud, näis ta siiski aega leidvat ka seltskondlikuks läbikäimiseks. Näiteks nendib vandeadvokaat ja Soome Tartu konsul Oskar Rütli oma memuaarides, et tema juures elavaid Tallgreni ja Väisälät külastas teiste seas sageli ka Cederberg,

⁸¹ RA, EAA.2100.2.83, l. 53. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 15.11.1922.

⁸² RA, EAA.2100.2.83, l. 54. Tartu linna politseiüleva tunnistuse ärakiri. Tartu, 06.12.1922.

⁸³ Kettunen, *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, 91.

⁸⁴ RA, EAA.2100.2.83, l. 6. A. R. Cederbergi kiri J. Jõgeverile. Helsingi, 05.09.1919.

⁸⁵ RA, EAA.2100.2.83, l. 7. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 09.09.1919.

⁸⁶ RA, EAA.2100.2.83, l. 13–13p. A. R. Cederbergi kiri P. Pöllule. Tartu, 01.05.1920; RA, EAA.2100.2b.12, l 4–5. A. R. Cederbergi kiri P. Pöllule. Tartu, 01.05.1920.

⁸⁷ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 15.09.1919.

jäädes mõnigi kord Rütli juurde õhtusöögile.⁸⁸ Vahel tuli Cederbergi seltskonnas aja veetmise nimel siiski ka tema nõrkustele rõhuda. Näiteks saatis taimekasvatuse professor K. Teräsvuori, kes katsepõldude läheduse tõttu püsivalt Raadi mõisas elas ja kellele seetõttu vähem külalisi sattus, kord Cederbergile naljaga pooleks kiriate, et haridusminister on Raadil ja lubas mõisast ruume ka ajalooarhiivile. Kuna Cederbergile oli vähe arhiivist tähtsamaid asju, sai Teräsvuori endale sedakorda kibekiiresti lõunasöögikaaslase.⁸⁹

Mõnevõrra huvitavam on aga asjaolu, et Cederberg ja Väisälä liitusid Tartus eesti üliõpilaskorporatsiooniga Sakala.⁹⁰ Ilmselt mängis Cederbergi puhul siin rohkem rolli läbikäimine ühiskondlikult mõjuka korp! Sakala asutajaliikme Oskar Rütliga kui näiteks oma samasse organisatsiooni kuuluva doktorandi ja ülikooli eradotsendi Hendrik Sepaga.⁹¹

Eesti ajalooteaduse sihtide määratlemine ning Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppeprogrammi väljatöötamine, ellurakendamine ja tulemused

Ajalooõpe vastses Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis pidi paratamatult võrreldes varasemate aegadega liikuma mõneti teistsugustele alustele. Sest kui üldajalugu jäi endistviisi ajaloostudiumi üheks põhiaineks, siis selle kõrvale tuli uue valdkonnana luua Eesti ja Põhjamaade ajalugu, mille keskmeks pidi mõistagi saada Eesti ajalugu.⁹²

Selle ülesande muutis aga küllaltki keeruliseks asjaolu, et seni polnud eesti rahva ajalugu teaduslikult põhimõtteliselt uuritudki. Eesti alade ajaloo uurimisega olid 19. sajandil ja 20. sajandi algul arvestataval teaduslikul tasemel tegelenud peamiselt baltisaksa uurijad, ent nemad keskendusid enda ühiskondlikust ja poliitilisest positsioonist lähtuvalt pigem maa

⁸⁸ Oskar Rütli, *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871–1949)* (Tallinn, 2010), 328.

⁸⁹ Kettunen, *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, 91.

⁹⁰ Peeter Espak, Tarmo Kulmar, Margus Preimann, “Korporatsioon Sakala”, *Vivat Academia. Üliõpilasseltsid ja -korporatsioonid Eestis*, peatoim Helmut Piirimäe (Tartu, 2. tr, 2012), 257; Helena Sepp, “Kultuurisild või kaitseliin? Üks vaatenurk Soome-Eesti üliõpilassuhete arengule 1920.–1930. aastatel”, *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*, koost Sirje Olesk (Tartu, 2005), 179.

⁹¹ Simo Runnel, “Hendrik Sepp. Elulugu”, *Hendrik Sepp. Läänemere ajalootuuled*, koost Simo Runnel (Tartu, 2013), 7–8.

⁹² Jaan Konks, “Andmeid ajaloo õppejõudude õppe- ja teadustöö kohta Tartu Ülikoolis 1919–1940”, *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi X. Humanitaarteaduste arengust Tartu Ülikoolis* (Tartu, 1981), 156.

poliitilise ja omaenda kultuuriajaloo uurimisele, kus eestlasi puudutati vaid möödaminnes, ja siingi rõhutati eeskätt enda tähtsust maarahvale hariduse ja kultuuri andjatena. Mõnevõrra olid Baltikumi ajalooga tegele- nud ka vene ajaloolased, ent nende sihid olid enamasti poliitilised – Baltikumi alade käsitlemise sagedaseks eesmärgiks oli tõestada nende alade ajaloolist kuulumist Venemaale.⁹³

Muidugi olid ka eesti haritlased alates rahvuslikust ärkamisajast tege- lenud Eesti ajaloo kirjutamisega – iseäranis Carl Robert Jakobson ja Jakob Hurt –, ent kuna nad olid eeskätt ajaloo huvilised, kel puudus ajalootea- duslikuks tööks vajalik ettevalmistus, siis teaduslikku väärtust on nende töödes vähe.⁹⁴ Siinkohal tasub märkida, et mainitud autorite Eesti ajalugu puudutavate tööde (Jakobsoni puhul küll otsesemalt) esmane eesmärk oli anda rahvale aimu tema ajaloost, iseäranis muistsest vabadusest, mis pidi eestlasi innustama oma püsijäämise eest võitlema.⁹⁵ Esimene teos eest- laste ajaloost, kus toetuti allikakriitilisele uurimismeetodile ja saavutati vähegi teaduslik ülevaade, olid soome ajaloolase Kaarel Olavi Lindequisti 1903–06 ilmunud “Üleüldise ajaloo” tõlke juurde lisatud Villem Reimani peatükid Eesti ajaloost, mis avaldati omaette raamatuna 1920. aastal.⁹⁶ Seega süstemaatilist ajalooteaduslikku eestlaste ajaloo uurimist enne rah- vusülikooli avamist põhimõtteliselt ei toimunud ning esimest Eesti ja Põh- jamaade ajaloo professorit ootas ees avar tööpõld.

Kui Cederberg 24. jaanuaril 1920 viimaks koos hulga Tartu Ülikooli raamatukogule mõeldud köidetega Tartusse jõudis,⁹⁷ oli tal valmis plaan nii Eesti arhiivinduse korraldamiseks (millega ta tegi algust juba Tartusse saabumise päeva õhtul⁹⁸) kui ka esimesteks ettevõtmisteks Eesti ajaloo- teadusele alusepanemiseks. Seejuures pidas ta tarvilikuks oma mõtteid ka avalikkusele tutvustada.

Nii teataski ta juba 7. märtsi Postimehe hommikus numbris, et igal haritud maal peab olema oma riigiarhiiv, rahvusraamatukogu ning

⁹³ Andres Andresen, “Villem Reimani ajalookirjutuse tähendus”, *Villem Reiman. Eesti ajalugu* (Tartu, 2014), 157.

⁹⁴ Jüri Kivimäe, Sirje Kivimäe, “Estnische Geschichtsforschung an der Universität Tartu 1920–1940”, *Die Universitäten Dorpat/Tartu, Riga und Wilna/Vilnius 1579–1979*, Hrsg. Gert von Pistohlkors, Toivo Ülo Raun, Paul Kaegbein, *Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte*, band 9 (Köln, 1987), 278–279.

⁹⁵ Jaan Undusk, “Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu”, *Eesti kirjanike ilmavaatest*, toim Siiri Ombler (Tartu, 2016), 178–180.

⁹⁶ Mart Laar, “Villem Reiman. 70 aastat surmast”, *Looming* 5 (1987), 711.

⁹⁷ Raimo Pohjola, “Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse sünni”, 382.

⁹⁸ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 24.01.1919.

rahvamuseum, mistõttu tuleb nende rajamisega ka Eestis kohe algust teha.⁹⁹ Napilt kolm nädalat hiljem selgitas ta samas väljaandes, et Eesti oma ajalooteaduse rajamise oluliste eeltöödena peaks alustama nii rahvamälestuste kui ka Eesti ajalugu puudutavate dokumentide süstemaatilist kogumist (viimaste puhul tuli vaatluse alla võtta ka välisarhiivid).¹⁰⁰ Ning lisaks – hoolimata sellest, et Georg Friedrich von Bunge ja Carl Schirreni eestvõttel oli selles vallas juba üksjagu tööd tehtud – tuli eesti ajaloolaste tulevase töö hõlbustamise seisukohalt publitseerida ka neid Eesti- ja Liivimaa allikaid, mis olid olulised eelkõige eesti rahva ajaloo uurimiseks. Samuti pidas Cederberg äärmiselt vajalikuks Eesti ajaloo bibliograafia, arhiivijuhitud ning Eesti biograafilise leksikoni koostamist ja trükkis avaldamist.¹⁰¹

Kitsamalt Tartu Ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorina tuli Cederbergil määratleda Eesti ajaloo prioriteetsed uurimissuunad ning koostöös professor Oldekopiga ajaloostuudiumi õppeprogramm välja töötada. Samuti tuli alustada loengukursustega, ehkki ülikool oli vastutulelikult Cederbergi lisakohustuste tõttu ERM-is ning Arhiivikomisjonis (1921. aastast Arhiivinõukogu¹⁰²) tema loengukoormuse minimeerinud.¹⁰³

Nii esmatahtsate uurimisvaldkondade kui ka Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengukursuste teemade valikul lähtus Cederberg tõenäoliselt suuresti nii oma tähelepanekutest kui ka Korhoneni 1919. aasta sügisel ilmunud Eesti ajalooteaduse ja arhiivinduse olukorda kajastanud artiklist, kus nenditi, et võrreldes muude Eesti- ja Liivimaa ajalooperioodidega on Rootsi võimuperiood Baltikumis oluliselt tagasihoidlikumat käsitlust leidnud.¹⁰⁴

Ilmselt mõjutas loengukursuste ja seminaride teemade valikut otseselt ka Cederbergi tabanud ebameeldiv üllatus, et Eesti üliõpilaste üldhariduslik ajalootundmise tase jääb Põhjamaade üliõpilastele tugevalt alla.¹⁰⁵ Ehkki me ei tea, kuidas täpselt kulges õppeprogrammi koostamine ning millal esimestes põhimõttelistes punktides kokku lepitati, võib oletada, et üldjoontes olid kõik vastsed ajalooõppejõud 1919. aasta sügissemestrist alates nende suhtes ühel meelel.

⁹⁹ Arno Rafael Cederberg, "Rahvamuseumi, rahvaraamatukogu ja riigiarhiivi küsimus", *Postimees: hommiku-väljaanne*, 07.03.1920, 3–4.

¹⁰⁰ Arno Rafael Cederberg, "Ajaloolise uurimistöö korraldamisest", *Postimees*, 27.03.1920, 1–2.

¹⁰¹ Arno Rafael Cederberg, "Ajaloolise uurimistöö korraldamisest II", *Postimees: hommiku-väljaanne*, 28.03.1920, 2–3.

¹⁰² Birgit Kibal, "Eesti arhiivindus 90", *Tuna* 1 (2010), 124.

¹⁰³ Rui, "Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg", 121.

¹⁰⁴ Korhonen, "Viron historian tutkimuksen tehtävistä", 82–87.

¹⁰⁵ Rui, "Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg", 123.

Nimelt luges üldajaloo professor Oldekop 1919. aasta II semestril Lääne-Euroopa majandusajaloo ja Ameerika ajaloo kõrval ka sissejuhatust ajaloo-teadusesse. Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetoolis aga luges stipendiaat ja eradotsent Sepp kursust Rootsi ajast Eestis (kuni Gustav II Adolfini) ning eradotsent August Sildnik pärisorjusest Eestis 18. sajandil.¹⁰⁶

Ent selgeima pildi Cederbergi nägemusest õppeprogrammi suhtes annab siiski tema 1920. aasta märtsi alguses filosoofiateaduskonnale tehtud ettepanek, kus on ära toodud nõudmised Eesti ja Põhjamaade ajaloo studiumi läbimiseks: *approbatur*'i tasemel üldajaloo ja Skandinaavia ajaloo kursused ning üks kirjalik töö Venemaa ajaloost; *cum laude approbatur*'i tasemel lisaks eelnevale üks kirjalik töö kas Soome või Skandinaavia ajaloost, kaks või kolm tööd Eesti ajaloost ning lühikursus Baltimaade arheoloogiast; *laudatur*'i tasemel lisaks eelnevale üks kirjalik töö Soome või Skandinaavia ajaloost, töö üldajaloost, töö Vene või Poola ajaloost, kolm või neli tööd Eesti ajaloost ning iseseisval uurimisel põhinev teaduslik töö Baltimaade ajaloost.¹⁰⁷ Filosoofiateaduskonna nõukogu kinnitas ettepaneku.¹⁰⁸ Igal juhul näitab see kava, et Cederberg pidas tarvilikuks vaadelda Eesti ajalugu kontaktis naabermaade ajalooga, mis on ka igati loomulik, sest eri aegadel on Eesti ajalugu olnud osa ühe või teise naabermaa ajaloost ja vastupidi. Regulaarselt loetavad kursused Soome ja Skandinaavia ajaloost¹⁰⁹ olid suuresti aga tingitud sellest, et ülikooli raamatukogus nappis vastavat kirjandust ning ka üliõpilaste võõrkeelteoskus oli 1920. aastatel veel viletsavõitu.¹¹⁰ Viimase parandamiseks pidid ajalooüliõpilased õppekava järgi sooritama saksa, ladina, soome ja rootsi keele eeleksamid.¹¹¹

Ent Eesti varauusaja ja uusaja ajaloole keskenduti ka 1920. aasta kevadsemestril, mil Sepp luges kursust Rootsi ajast Eestis (Gustav II Adolfist Põhjasõjani) ning Sildnik käsitles pärisorjuse lõpuperioodi ja talurahva vabastamist Eestis. Oldekop luges üldajaloo ainekursuste kõrval ka ajaloo metodoloogiat ning viis koos Sepa ja Cederbergiga läbi seminari Rootsi ajaloost alates 1617. aastast, keskendudes seejuures ka Eestile. Cederberg ise alustas Soome ajaloo kursuse lugemisega.¹¹²

¹⁰⁶ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II. poolaastal, 9.

¹⁰⁷ RA, EAA.2100.5.165, l. 63–63p. A. R. Cederbergi kirjalik ettepanek filosoofiateaduskonnale. Tartu, dateerimata [ilmselt märtsi algus 1920].

¹⁰⁸ RA, EAA.2100.5.151, l. 10p–11p. Filosoofiateaduskonna koosolek, 04.03.1920.

¹⁰⁹ RA, EAA.2100.2b.12, l. 2. A. R. Cederbergi koostatud Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengute kava. Dateerimata [ilmselt 1920. aasta kevadsemestri II pool].

¹¹⁰ Arnold Soom, *Mälestusi. Artikleid*, koost Enn Küng (Tartu, 1996), 74.

¹¹¹ RA, EAA.2100.2b.12, l. 3. A. R. Cederbergi koostatud Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengute kava. Dateerimata [ilmselt 1920. aasta kevadsemestri II pool].

¹¹² Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal, 13.

1920. aasta juunis pöördus Cederberg ülikooli ajutise nõukogu poole, et tunnistataks vajalikuks arhiivinduse ja vanade kirjalike allikate lugemise õpetamine. Ajutine nõukogu tunnistas nimetatud ainekursuste lisamise ajaloostuudiumisse nõutavaks ning andis selle ajaloo-keeleteaduskonna (*resp.* filosoofiateaduskonna) korraldada.¹¹³

Sügissemestril alustaski Cederberg Soome ajaloo jätkukursuse kõrval vanade allikate lugemise harjutustundide läbiviimist.¹¹⁴ Selle muutis mõnevõrra keerulisemaks vaid asjaolu, et Tartu linnavalitsus ei tulnud vastu Cederbergi ja ülikooli palvele anda professori kasutusse paarikümnet linna arhiivis talletatavat rootsiaegset dokumenti,¹¹⁵ vaid võimaldas säilikutega tutvuda ainult arhiivis.¹¹⁶ Kuna järgnevatel semestritel toimusid harjutustunnid osaliselt arhiivis, on tõenäoline, et Cederberg viis neid seal läbi juba 1920. aasta sügisel.

Sepp ja Sildnik lugesid 1920. aasta II semestril vastavalt Eesti ajalugu kuni Rootsi aja lõpuni ja Eesti ajalugu 18. sajandil, mis olid üldkursustena mõeldud peaaesjalikult kaubandusteaduse üliõpilastele. Oldekop aga käsitles keskaja ajaloo loengute ja seminaride kõrval eraldi kursusena veel ka metodoloogilisi küsimusi (kriitika ja interpretatsioon).¹¹⁷

1921. aastast Cederbergi loengukoormus tõusis pisut ning jäi järgneva kolme aasta jooksul kuue ja kaheksa tunni vahele nädalas. Ta keskendus jätkuvalt Soome¹¹⁸ ja Rootsi¹¹⁹ ajaloole, eristades üldkursusi ning eelkõige *cum laude* ja *laudatur*'i tasemele mõeldud konkreetsetele ajalooperioodidele pühendatud erikursusi (nt Soome keskaja ajalugu, Soome ajalugu 1523–1721, Soome uuem ajalugu, Rootsi ajalugu 1809. aastast alates). Otsestest Eesti ajalugu puudutavaid kursuseid luges Cederberg küllalt napilt – 1921. aasta sügisel üleüldist kursust Eesti ajaloos¹²⁰ ning järgmisel semestril

¹¹³ RA, EAA.2100.2.83, l. 20. Tartu Ülikooli ajutise nõukogu sekretäri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 11.06.1920.

¹¹⁴ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal, 16.

¹¹⁵ RA, EAA.2100.2.83, l. 21. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli rektor H. Koppelile. Tartu, 27.10 [09].1920; RA, EAA.2100.2.83, l. 23. Tartu Ülikooli valitsuse kiri Tartu linnavalitsusele. Tartu, 08.10.1920.

¹¹⁶ RA, EAA.2100.2.83, l. 22. Tartu linnavalitsuse kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 01.11.1920.

¹¹⁷ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal, 16–17.

¹¹⁸ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, 12; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal, 16; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, 14.

¹¹⁹ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, 12; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, 14; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, 14.

¹²⁰ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, 14.

Joonis 3. Professor Cederbergi seminarist osavõtjad. Tartu Ülikooli muuseum, ÜAMF 165.29

ülemaatlikku Baltimaade ajalugu orduaja lõpul (repetitsioonidega).¹²¹ Ka ei pääsenud ta ilmselt seostest Eestiga mööda Vene ajaloo kursusel Katariina II valitsusperioodi¹²² käsitledes.

Aastail 1921–23 lugesid kitsamalt Eesti ajaloole keskendunud kursusi stipendiaat ja eradotsent Sepp ning eradotsent Sildnik. Sepp käsitles jätkuvalt peaaesjalikult Rootsi võimuperioodi Eesti aladel (nt ülevaade Eesti ajaloost Rootsi aja lõpul (Karl XI ja Karl XII aeg)),¹²³ aga ka Taani valitsusperioodi Harju- ja Virumaal ning Eesti ajalugu alates 1347. aastast.¹²⁴ Sildnik aga vaatles oma loengukursustel lähemalt Eesti ajalugu 18.–19. sajandil (nt valgustusperioodi ning talurahva vabastamise ajajärku).¹²⁵

¹²¹ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal, 16.

¹²² Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, 19.

¹²³ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, 12; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, 14; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, 15.

¹²⁴ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, 19.

¹²⁵ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, 12; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, 14; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, 19; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, 14.

Vanade allikate lugemise harjutustundide¹²⁶ kõrval korraldas Cederberg igal semestril ka seminare ja proseminare, kus keskendus peamiselt Eesti- ja Liivimaa ajalugu kajastavate kroonikatega seotud küsimustele. Näiteks 1921. aasta sügissemestril koos Oldekopiga korraldatud seminaris käsitleti lähemalt Läti Henriku kroonikat¹²⁷ ning järgmisel kevadel Russowi-eelseid Liivimaa kroonikuid.¹²⁸ Põhjalikuma tähelepanu pälvis aga Balthasar Russowi kroonika, mida uuriti mitu semestrit järgemööda.¹²⁹ Ainsa temaatilise erandina toimus 1923. aasta kevadsemestril seminar Euroopa poliitilistest oludest 1780. aastatel.¹³⁰

1924. aasta varakevadel tõi üldajaloo professori Oldekopi ootamatu surm Cederbergile kohustuse võtta kuni semestri lõpuni enda kanda ka üldajaloo õppetooli töö koordineerimine, sh pidada neli tundi nädalas üldajaloo seminare.¹³¹ Kevadsemestri lõppedes pikendati Cederbergi volitusi üldajaloo professori kohusetäitjana ning talle tehti ülesandeks lugeda 1924. aasta sügissemestril Friedrich Suure valitsusperioodi ajalugu ja korraldada üldajaloo seminare.¹³² Üldajaloo professori ametikoha täitmisega hakati tegelema 1924. aasta septembrist¹³³ ning 27. novembril hääletas filosoofiateaduskonna nõukogu kahe väliskandidaadi – Lundi Ülikooli dotsendi dr Sten Bonneseni ning Riia Saksa Gümnaasiumi direktori dr Woldemar Wulffiuse – üle.¹³⁴ Siiski ei saanud lõpuks kummastki professorit ning Cederberg pidi õppeülesande korras üldajaloo professori kohuseid

¹²⁶ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, 12; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, 14.

¹²⁷ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, 14.

¹²⁸ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal, 16–17.

¹²⁹ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, 19; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, 14.

¹³⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal. Tartu, 1923, 19; TRÜ KHO.55.2.338. Tartu Ülikooli üliõpilaste proseminaritööd 1922. a. II sem. teemal “Balthasar Russow”; TRÜ KHO.55.2.339. Tartu Ülikooli üliõpilaste seminaritööd 1923. a. II sem teemal “B. Russow ja tema kroonika” koos arutlusprotokollidega; TRÜ KHO.55.2.341. Tartu Ülikooli üliõpilaste proseminaritööd 1924. a. I sem. teemal “Christian Kelch” koos arutlusprotokollidega.

¹³¹ RA, EAA.2100.5.153, l. 115p–116. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 27.03.1924.

¹³² RA, EAA.2100.5.153, l. 129p–130. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 24.05.1924.

¹³³ RA, EAA.2100.5.153, l. 137p–138. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 24.09.1924.

¹³⁴ RA, EAA.2100.5.153, l. 148–149. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 27.11.1924.

edasi täitma.¹³⁵ Cederbergi ametisoleku aja jooksul rohkem katseid üldajaloo professuuri korraliseks täitmiseks ei tehtud.

Aastail 1924–28 pööras Cederberg jätkuvalt tähelepanu Põhjamaade ajaloole, lugedes üld- ja erikursusi nii Soome,¹³⁶ Rootsi¹³⁷ kui ka Taani¹³⁸ ajaloost, kuid eraldi ainekursusena leidsid käsitlust veel ka Rootsi ja Venemaa suhted 18. sajandi I poolel.¹³⁹ Esimeste tööaastatega võrreldes kesken- dus Cederberg nüüd mõnevõrra rohkem Eesti ajaloo eri perioodide ning teemade käsitlemisele. Ilmselt oli ta Eesti arhiivide kõrval jõudnud juba piisaval määral tutvuda ka välisarhiivides leiduva Eestit puudutava aine- sega – oli ta ju sageli suve- ja jõuluvaheaegadel puhkuse kõrvalt Rootsi ja Soome, aga ka Taani, Saksa, Itaalia ja Tšehhoslovakkia arhiivides tööta- nud (mis leiab lähemat käsitlust allpool).¹⁴⁰

Näiteks luges ta Eesti- ja Liivimaa ajalugu aastail 1783–96,¹⁴¹ valitud küsimusi Eesti vanema ajaloo alalt (edasijõudnutele)¹⁴² ning Eesti- ja Liivimaa ajalugu aastail 1558–83.¹⁴³ Lisaks jätkasid ajaloolastele mõeldud¹⁴⁴ loengukursustega ka H. Sepp ja A. Sildnik. Sepp käsitles muuhulgas Eesti ajalugu alates 1347. aastast,¹⁴⁵ 15. sajandi lõpust kuni reformatsioonini,¹⁴⁶ reformatsioonist kuni Saksa ordu Liivimaa haru eksistentsi lõpuni Liivi sõja algusaastail,¹⁴⁷ Liivi sõja algusest kuni 1632. aastani,¹⁴⁸ 1632. aastast kuni Karl

¹³⁵ RA, EAA.2100.5.153, l. 157. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 11.12.1924.

¹³⁶ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal, 18; Tartu Ülikooli etteluge- miste kava 1924. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, 21; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal, 13.

¹³⁷ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ette- lugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, 18; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, 15.

¹³⁸ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, 18.

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ Rui, “Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg”, 126.

¹⁴¹ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, 15.

¹⁴² Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, 18; Tartu Ülikooli loengute kava 1928. aasta I poolaastal, 16.

¹⁴³ Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal, 16.

¹⁴⁴ Mõned Eesti ajaloo üldkursused olid mõeldud vaid kaubandusteaduskonna (1926. aastast majandusteaduskond) üliõpilastele, vt Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, 19; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, 21.

¹⁴⁵ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal, 18.

¹⁴⁶ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, 15.

¹⁴⁷ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, 19.

¹⁴⁸ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal, 15.

XI valitsusaja lõpuni 1697. aastal,¹⁴⁹ Karl XII valitsusperioodil 1697–1718,¹⁵⁰ Uusikaupungi rahust 1721 kuni aastani 1765¹⁵¹ ning 1765. aastast kuni Paul I surmani 1801.¹⁵² Sildnik keskendus sarnaselt varasemate aastastega valdavalt Eesti 19. sajandi ajaloo käsitlemisele,¹⁵³ tehes seejuures erikursuste näol põikeid ka 18.–19. sajandi kultuurilukku.¹⁵⁴

Ent loengukursustega võrreldes pööras Cederberg Eesti ajaloole sootuks suuremat tähelepanu seminarides ja proseminarides, hõlmates laias laastus 12.–18. sajandit. Nii leidsid tema juhendamisel nelja ja poole aasta jooksul lähemat tundmaõppimist Eesti ja Põhjamaade ajalugu 12.–13. sajandil,¹⁵⁵ Baltimaade ajalugu 16. sajandil,¹⁵⁶ 17. sajandi lõpul ja 18. algul¹⁵⁷ ning Eesti ja Liivimaa ajalugu 18. sajandil.¹⁵⁸ Kahes seminaris võeti taas vaatluse alla ka konkreetsed kroonikat – B. Russowi “Liivimaa kroonika”¹⁵⁹ ning Christian Kelchi “Liivimaa ajalugu”.¹⁶⁰ Siinjuures väärib märkimist, et kuigi üldajaloo ainekursusi ja seminare viisid peamiselt läbi Peeter Treiberg (1935. aastast Tarvel) ja *prof. emer.* Aleksander Pridik, luges Cederberg ka ise mõnesid kursuseid – nt Euroopa poliitilisest ajaloost 18. sajandil,¹⁶¹ Hohenstaufide dünastia võimuperioodist 12.–13. sajandi Saksamaal¹⁶² ning Kieli rahu järgsest Skandinaaviast 19. sajandi I poolel.¹⁶³ Ka üldajaloo üliõpilaste mõeldud seminarid keskendusid peamiselt Euroopa 18. sajandi poliitilisele ajaloole.¹⁶⁴

¹⁴⁹ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, 18.

¹⁵⁰ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, 21.

¹⁵¹ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal, 13.

¹⁵² Tartu Ülikooli loengute kava 1928. aasta I poolaastal, 16.

¹⁵³ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal, 19; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, 15; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, 19; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, 18–19.

¹⁵⁴ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, 21; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, 15.

¹⁵⁵ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, 19; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, 18; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, 15.

¹⁵⁶ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, 21; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal, 13; Tartu Ülikooli loengute kava 1928. aasta I poolaastal, 16.

¹⁵⁷ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, 15.

¹⁵⁸ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal, 18.

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal, 15.

¹⁶¹ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, 14.

¹⁶² Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, 21.

¹⁶³ Tartu Ülikooli loengute kava 1928. aasta I poolaastal, 16.

¹⁶⁴ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, 18; Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, 15.

Alates 1927. aasta sügissemestrist korraldas Cederberg aja ja energia säästmiseks üldajaloo ja Eesti ajaloo tudengitele ühiseid seminare, käsitledes valitud küsimusi 17.–18. sajandist.¹⁶⁵

Kokkuvõtvalt võib nentida, et alates 1924. aasta sügissemestrist olid Eesti ajaloo perioodid 12.–19. sajandil üldjoontes kaetud ning nominaalõppeaja jooksul oli üliõpilasel võimalik Eesti ajaloost ülevaade kätte saada. Küll aga tuleb märkida, et põhjalikumalt jäi seminarides käsitlemata kogu 19. sajand.

Kui seminari- ja proseminaritööde teemade ring osutus kaheksa aasta jooksul vastavalt õppeprogrammile arusaadavalt üsna mitmekesiseks, siis üliõpilaste esimeste iseseisvate uurimuste – *cum laude* ja *laudatur*¹⁶⁷ i tööde – puhul on selgemalt tunda Cederbergi soovitusi ja innustust võtta vaatluse alla seni võrdlemisi vähe tähelepanu saanud Eesti ja naabermaade ajalugu varauusajal.

Nimelt käsitlevad Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakonnas säilitatavate 1927.–28. aasta Eesti ja Põhjamaade ajaloo üliõpilaste *cum laude* seminaritööde eranditult 17. sajandi ja 18. sajandi alguse ajalugu. Olgu neist nimetatud vaid mõned: Ksenia Irti “Kuramaa hertsog Jakob” (1927),¹⁶⁶ Anette Vanaveski “Altmargi rahu”¹⁶⁷ (1927), Edgar Liiganti “Liivimaa kaitseküsimus 1701–1702” (1928),¹⁶⁸ Ella Renniti “Erastvere lahing ja selle hinnang” (1928),¹⁶⁹ Linda Veldemanni “Schlippenbach sõjaväejuhinna” (1928),¹⁷⁰ Alma Sepa “Patkuli siirdumine Vene teenistusse” (1928),¹⁷¹ Rudolf Palsi “Narva lahingu tagajärjed” (1928),¹⁷² Jaan Jensen (1935. aastast Olvet¹⁷³) “Karl XII Laiusel ja Tartus 1700 ja 1701” (1928)¹⁷⁴ ning Gerda Riekhoffi “Karl XII poliitilised väljavaated 1701. a I poolel”.¹⁷⁵

Kuid peale õppeprogrammist lähtuva suunamise oli potentsiaalselt võimalik tekitada tudengites huvi Eesti varauusaja uurimise vastu ka üleülikoolilise üliõpilasteadustööde konkursi raames. Nimelt korraldati 1921. aastast alates üliõpilaste iseseisvale teadustööle ärgitamiseks auhinnatööde

¹⁶⁵ Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal, 12; Tartu Ülikooli loengute kava 1928. aasta I poolaastal, 16.

¹⁶⁶ TÜR KHO.55.2.346, l. 2–19. K. Irti *cum laude* seminaritöö, kaitstud 19.02.1927.

¹⁶⁷ TÜR KHO.55.2.346, l. 20–37. A. Vanaveski *cum laude* seminaritöö, kaitstud 23.02.1927.

¹⁶⁸ TÜR KHO.55.2.349, l. 1–26p. E. Liiganti *cum laude* seminaritöö, kaitstud 26.03.1928.

¹⁶⁹ TÜR KHO.55.2.349, l. 29–53p. E. Renniti *cum laude* seminaritöö, kaitstud 26.03.1928.

¹⁷⁰ TÜR KHO.55.2.349, l. 216–242. L. Veldemanni *cum laude* seminaritöö, kaitstud 15.05.1928.

¹⁷¹ TÜR KHO.55.2.349, l. 275–300. A. Sepa *cum laude* seminaritöö, kaitstud 15.05.1928.

¹⁷² TÜR KHO.55.2.348, l. 56–84. R. Palsi *cum laude* seminaritöö, kaitstud 02.03.1928.

¹⁷³ *Album Academicum Universitas Tartuensis II*, koost Lauri Lindström, Toomas Hiio jt (Tartu, 1994), 378.

¹⁷⁴ TÜR KHO.55.2.348, l. 124–154. J. Jensen *cum laude* seminaritöö, kaitstud 07.03.1928.

¹⁷⁵ TRÜ KHO.55.2.384, 1.57–277. G. Riekhoffi *cum laude* seminaritöö, kaitstud 14.03.1928.

võistlusi, kuhu kõik õppetoolid esitasid vähemalt ühe teema, mille uurimiseks ning kirjaliku tööna esitamiseks jäi umbes aasta. Novembris-detsembris avalikustati järgmise aasta teemad ning ülikooli aastapäeval 1. detsembril kuulutati välja käesoleva aasta võitjad. Töid hindasid vastavate õppetoolide õppejõud ning esimese ja teise koha auhind oli rahaline – 1921. aastal vastavalt 5000 ja 3000 marka, 1924. aastast aga juba 10 000 ja 6000 marka.¹⁷⁶

Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetoolist anti esimene auhinnatöö teema 1923. aastaks – “Valgustusaja mõju Eesti rahvakoolile” –,¹⁷⁷ ja kuigi laekus ka üks võistlustöö, jäi see hilineamise tõttu hindamata.¹⁷⁸ 1924. aastaks esitati õppetoolist juba kolm teemat: “Rahva olukord Eestimaal Taani valitsusajal”, “B. Russow ja tema kroonika” ning “Eesti- ja Liivimaa riigiõiguslik olukord Rootsi valitsusajal”.¹⁷⁹ Selgi korral laekus ainult üks töö – Leo Leesmendilt¹⁸⁰ kolmandale teemale –, mis hinnati II auhinna vääriliseks.¹⁸¹

1925. aastal Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetool auhinnatöö teemasid ei andnud. Üldajaloos esitati teema “Hansa liidu poliitiline tähtsus Põhjamaades 15. sajandi alguseni”.¹⁸² Taaskord laekus vaid üks võistlustöö ning selle autor Elly Nieländer-Keskküla¹⁸³ pälvis III auhinna.¹⁸⁴

1926. aastaks määrati Eesti ja Põhjamaade ajaloo võistlustöö teemaks “Võitlus Baltimaade pärast 1710–1721”.¹⁸⁵ Kuna aga 1926. aastal ühtegi tööd

¹⁷⁶ Pöld, “Tartu Ülikool 1918–1929”, 68.

¹⁷⁷ RA, EAA.2100.5.278, l. 20. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani J. Jõgeveri kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 30.11.1922.

¹⁷⁸ RA, EAA.2100.5.278, l. 29. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani J. Jõgeveri kiri filosoofiateaduskonnale. Tartu, 28.11.1923.

¹⁷⁹ RA, EAA.2100.5.278, l. 34. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani J. Jõgeveri kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, dateerimata [ilmselt 1923. aasta novembri II pool].

¹⁸⁰ Leo Leesment (1902–1986) oli 1928. aastast Tartu Ülikooli õppejõud, 1934. aastast Eestimaa õiguse eradotsent, 1935. aastast tsiviilõiguse dotsent ning 1938. aastast tsiviilõiguse erakorraline professor ning Teise maailmasõja ajal kriminaalõiguse professor (Helmut Piirimäe, “Leo Leesment – Tartu Ülikooli õigusteaduse professor ja orientalist”, *Tuna* 1 (2007), 137–138).

¹⁸¹ RA, EAA.2100.5.278, l. 47. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani kt P. Baumanni kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, dateerimata [ilmselt 1924. aasta novembris]; “Auhinnatööd”, *Üliõpilasleht* 12–13 (1924), 177.

¹⁸² RA, EAA.2100.5.278, l. 45. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani kt P. Baumanni kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, dateerimata [ilmselt 1924. aasta novembri II pool].

¹⁸³ Tegelik nimi oli Elvine Anna Marie Nieländer-Keskküla (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, 366).

¹⁸⁴ “1925. a. auhinnatööd”, *Üliõpilasleht* 13 (1925), 301.

¹⁸⁵ RA, EAA.2100.5.278, l. 61. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani P. Põllu kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 27.11.1925.

ei esitatud,¹⁸⁶ pakkus Cederberg 1927. aastaks välja sama teema.¹⁸⁷ Selle kohta, et 1927. aastalgi oleks selleteemalisi auhinnatöid kirjutatud, andmed puuduvad. 1928. aastaks esitas Cederberg auhinnatöö teema ainult üldajaloo alalt – “Uusikaupungi rahu üldpoliitiline tähendus” –,¹⁸⁸ ent paraku ei laekunud sellelgi teemal ühtki uurimust.¹⁸⁹

Ehkki üliõpilaste osavõtt konkursist oli tagasihoidlik, ei saa sellest järeldada, et Eesti ajaloo või konkreetsete väljapakutud teemade vastu puudus huvi. Auhinnatöid laekus 1922–28 igal aastal kõikide õppetoolide peale kokku keskeltläbi 30–40,¹⁹⁰ mille hulk üliõpilaste koguarvu arvestades (neil aastail u 3100–4500¹⁹¹) oli igal juhul marginaalne.

Tõenäoliselt ilmneb Cederbergi innustamise tulemus kõige selgemalt tema õpilaste kaitstud magistri- ja doktoritööde teemades. Magistritöödest, mis käsitlevad Eesti varauusaega, võib nimetada Hans Kruusi “Vene-Liivi sõda (1558–1561)” (1923),¹⁹² Otto Liivi “Vene asustusest Alutagusel kuni XVIII sajandi I veerandini” (1927),¹⁹³ Maimu Töldsepa “Meeleolu Liivis 1700. a.” (1929),¹⁹⁴ Jaan Konksu “Rootsi-Vene vahekord 1788. a. alates lehekuust kuni lõikuskuu teise kolmandikuni” (1929),¹⁹⁵ Arnold Soomi “Saaremaa kiriku- ja kooliolud Põhjasõja ajal” (1930),¹⁹⁶ Arved (Berend Gustav Étienne) Taube “Dorpat unter schwedischer Herrschaft in den Jahren 1601–02” (“Tartu Rootsi võimu all aastail 1601–02”) (1931),¹⁹⁷ Roland (Arthur Karl Alexander) Seeberg-Elverfeldti “Die estnische Bevölkerung Dorpats zur II. Schwedenzeit (1625–1656)” (“Tartu eesti elanikkond Rootsi ajal

¹⁸⁶ RA, EAA.2100.5.278, l. 65. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani K. Ramuli kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 26.11.1926.

¹⁸⁷ RA, EAA.2100.5.278, l. 66. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, dateerimata [ilmselt 1926. aasta november].

¹⁸⁸ RA, EAA.2100.5, s. 278, l. 94. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, dateerimata [ilmselt 1927. aasta november].

¹⁸⁹ RA, EAA.2100.5, s. 278, l. 101. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani K. Ramuli kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 22.11.1928.

¹⁹⁰ “Auhinnaga kroonitud tööd ja nende autorid”, *Üliõpilasleht* 11 (1923), 155; “Auhinna tööd”, *Üliõpilasleht* 12–13 (1924), 176–178; “1925. a. auhinnatööd”, *Üliõpilasleht* 13 (1925), 301; “Auhinnaga kroonitud üliõpilased”, *Üliõpilasleht* 12–13 (1927), 229; “Akadeemilisi teateid”, *Üliõpilasleht* 12 (1928), 183.

¹⁹¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, 110–111.

¹⁹² Jüri Kivimäe, *Tartu Ülikooli rektor Hans Kruus* (Tallinn, 2017), 42–43.

¹⁹³ Peep Pillak, “Otto Liivi elulugu”, *Otto Liiv. Ajaloo uurimise allikail*, koost Hando Runnel (Tartu, 2019), 8; Tiit Rosenberg, *Ajaloolane Otto Liiv Tartu Ülikooli teadusliku stipendiaadina*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVI. Tartu, 1985, 113.

¹⁹⁴ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, 185.

¹⁹⁵ *Ibid.*, 186.

¹⁹⁶ Soom, *Mälestusi. Artikleid*, 6.

¹⁹⁷ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, 189.

(1625–1656”) (1931)¹⁹⁸ ning Nikolai Treumuthi (1933. aastast Nigolas Loone “Harju-Jaani kihelkonna ajalugu Põhjasõjast kuni pärisorjuse kaotamiseni” (1933)).¹⁹⁹ Tasub märkida, et kõikidest Eesti ajalugu puudutavatest 1920–34 kaitstud magistritöödest moodustavad varauusaega käsitlevad tööd kaks kolmandikku. Üldajaloos kaitsti magistritöid pea poole vähem.

Mitmed Cederbergi õpilased jätkasid Eesti varauusaja uurimist ka oma doktoriväitekirjades: Hendrik Sepp “Narva piiramine ja lahing a. 1700” (1931),²⁰⁰ Juhan Vasar “Die grosse livländische Güterreduktion” (“Liivimaa suur mõisate reduktsioon”) (1931),²⁰¹ Otto Liiv “Die wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Ausgang des 17. Jahrhunderts” (“Eesti alade majanduslik olukord 17. sajandi lõpus”) (1935),²⁰² Arnold Soom “Die Politik Schwedens bezüglich des russischen Transithandels über die estnische Städte in der Jahren 1636–1656” (“Vene transiitkaubanduse probleem ja Eesti linnad aastail 1636–1656”) (1940)²⁰³ ning Jaan Konks “Eestimaa feodaal-pärisorjuslik põllumajandus ja talurahva olukord 18. sajandi lõpul ning 19. sajandi esimesel aastakümnel” (1961).²⁰⁴

Kokkuvõtvalt võib sedastada, et Cederbergi juhtimisel suudeti õppeprogramm küllalt kiiresti sellisel moel toimima panna, et Eesti ja Põhja-maade ajaloo üliõpilastel oli võimalik stuudiumi jooksul saada üldjoontes terviklik ülevaade Eesti ajaloost kontaktis naabermaade ajalooaga. Olulise uuendusena lülitas Cederberg Skandinaavia ülikoolide eeskujul õppeprotsessi ajalooseminarid, millega harjutati tudengeid iseseisvalt õppima ning uurimistööd tegema. Täitmaks lünka senises Eesti ajalooteaduses innustas Cederberg üliõpilasi tegelema Eesti varauusaja ajalooaga, mille tulemusel valmis hulgaliselt nii seminaritöid kui ka heatasemelisi magistri- ja doktoritöid.

Arno Rafael Cederberg õpetajana

Cederbergi väljapaistvaid pedagoogivõimeid on aastakümnete jooksul korduvalt esile tõstetud – eeskätt muidugi tema õpilaste mälestustes,²⁰⁵ kes

¹⁹⁸ *Ibid.*, 189.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 193.

²⁰⁰ Karjahärm, “Hans Kruus kaugvaates”, 14.

²⁰¹ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, 189.

²⁰² Pillak, “Otto Liivi elulugu”, 11.

²⁰³ Enn Küng, “Arnold Soomist ja käesolevast kogumikust”, *Arnold Soom. Mälestusi. Artikleid* (Tartu, 1996), 7.

²⁰⁴ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, 218.

²⁰⁵ Evald Blumfeldt, “Arno Rafael Cederberg †”, *Svio-Estonica. Årsbok utgiven av svensk-estniska samfundet* (Lund, 1949), 184; Kalev Vilgats, “Professor Jaan Konksu (10. XII

temaga lähemalt kokku puutusid, aga ka Cederbergi õppejõutööd käsitlenud artiklites.²⁰⁶ Ent selleks, et heita valgust tema õpetamisprintsipiide põhijoontele ning sellele, mida ta ajalooteaduslikus uurimistöös oluliseks pidas, tuleb esmalt süveneda nendesse küllalt nappidesse allikatesse, mida säilitatakse Tartu Ülikooli raamatukogus.

Alustuseks oleks tarvis siirduda Cederbergi õppejõukarjääri algusesse Tartu Ülikoolis ning meenutada, et vastsel ajaloo professoril ei olnud esialgu kuigivõrd põhjust Eesti üliõpilastega rahul olla. Nagu mainitud, tekitas Cederbergis meeolehämi ajalootudengite erialase taseme nõrkus, ent samavõrra kummastavalt mõjus talle tudengite puudulik emakeele valdamine. Ka nentis ta, et üliõpilased on harjunud ülemäära loengutest saada-vale lootma ega tegele iseseisva teadmiste omandamisega.²⁰⁷ Kuna Cederberg pidas tähtsaks praktiliste oskuste ning meetodika omandamist, mis on vajalik edaspidiseks iseseisvaks uurimistööks, oli Tartu Ülikoolis ajalooseminaride õppeprogrammi lisamine loomulik ning ilm vajalik.

Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakonnas säilitatakse nelja Cederbergi loengukursuse õppekonspekti²⁰⁸ ning hulka tema juhendatud seminari- ja proseminaritööid koos arutlusprotokollidega,²⁰⁹ kuhu on talletatud nii üldine arutelu töö üle kui ka professori enda kommentaarid ja hinnangud. Kui üliõpilaste konspektid jäävad sisult vaid ainekursuse temaatilist sisu refereerivaks, siis protokollides

1902–4. IV 1988) mälestuseks”, *Kleio 188. Teaduslik-populaarne ajaloo almanahh* (Tallinn, 1989), 143; Hans Kruus, “Arno Rafael Cederberg ja Eesti ajalooteadus”, *Eesti küsimus*, koost Toomas Karjahärm, Hando Runnel (Tartu, 2005), 251; Soom, *Mälestusi. Artikleid*, 72; Otto Liiv, “Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane”, *Ajaloouurimise allikail*, koost Hando Runnel (Tartu, 2019), 264–265.

²⁰⁶ Pillak, “A. R. Cederberg 100”, 993; Anu Järs, Aadu Must, “Arno Rafael Cederberg – 110 aastat sünnist” *Kleio. Ajaloo Ajakiri* 4 (14) (1995), 58; Rui, “Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg”, 124; Rosenberg, “Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu ülikoolis”, 86–87.

²⁰⁷ Rui, “Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg”, 123–124.

²⁰⁸ TRÜ KHO.55.2.225. Euroopa ajalugu XVIII sajandi algul: loengud Tartu ülikoolis 1926. a II sem.: kirja pannud üliõpilane Alo Tilk; TÜR KHO.55.2.226. Euroopa ajalugu [18. saj.]: loengud Tartu ülikoolis 1926. a II sem.: üliõpilaskonspekt; TÜR KHO.55.2.227. Soome historiograafia peajooned: Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengud Tartu ülikoolis 1927. a I sem.: üliõpilaskonspekt; TÜR KHO.55.2.228. Valitud küsimused Eesti vanemast ajaloo: loengud Tartu ülikoolis 1928. a I sem. Kirja pannud üliõpilane Jaan Jensen.

²⁰⁹ Nt TRÜ KHO.55.2.338. Tartu Ülikooli üliõpilaste proseminaritööd 1922. a II sem. teemal “Balthasar Russow”; TRÜ KHO.55.2.339. Tartu Ülikooli üliõpilaste seminaritööd 1923. a. II sem. teemal “B. Russow ja tema kroonika” koos arutlusprotokollidega; TRÜ KHO.55.2.341. Tartu Ülikooli üliõpilaste proseminaritööd 1924. a I sem. teemal “Christian Kelch” koos arutlusprotokollidega; TRÜ KHO.55.2.343. Tartu Ülikooli üliõpilaste seminaritööd 1925. a II sem. teemal “Küsimusi Liivimaa ajaloo 1690. aastatel” koos arutlusprotokollidega.

leiduvad Cederbergi soovitusel ja hinnangud aitavad oluliselt paremini selgitada Eesti ja Põhjamaade ajaloo professori õpetamis põhimõtteid ning sedagi, mida ta teadustöös tähtsaks pidas. Samuti annavad nad hea ülevaate ajalooseminaride olemusest, mida kinnitavad ka Arnold Soomi mälestused.²¹⁰ Nimelt oli iga seminarikursus keskendunud ühele konkreetsele probleemide ringile ning kõik seminaril osalejad, keda tavaliselt oli kaheteistkümne ringis, said mõne kitsama küsimuse uurida, lahendada ning lõpuks kirjalikult vormistada. Igal seminaril lugesid kaks-kolm üliõpilast oma töö ette ning kahe ametliku retsensendi ülesandeks jäi uurimistööd kriitiliselt arvustada. Seejärel said ka kõik teised seminarist osavõtjad arvamust avaldada, ent lõppsõna kokkuvõtva hinnangu andmiseks jäi seminari juhendajale.

Tudengite esimesi, rohkemal või vähemal määral iseseisvalt koostatud teaduslikke kirjatöid analüüsid rõhutas Cederberg tarvilikku oskust leida erinevaid asjakohaseid allikaid ja piisav valik kirjandust ning neid allikakriitiliselt lugeda ja kasutada.²¹¹ Samavõrra sageli esineb täpsusnõudeid nii faktide esitamises, nimekirjutuses kui ka keelelises väljenduses üldiselt.²¹² Iseäranis nõudlik näib Cederberg olevat aga kirjalike uurimistööde struktuuri osas – töö ülesehitus pidi olema loogiline ning järgima teema fookust.²¹³

Võrreldes ajalooseminaride arutlusprotokollidega osutuvad vähemalt sama informatiivseteks ka 1920. aasta märtsis asutatud Akadeemilise Ajaloo Seltsi (AAS) üldkoosolekute protokollid. Nimelt pöördus Cederberg semestri avakoosolekul ning iseäranis aprillis või mais toimunud aastakoosolekul põhimõttelisi suuniseid andvate sõnavõttudega seltsi liikmeskonna poole, kellest enamik olid üliõpilased.

²¹⁰ Soom, *Mälestusi. Artikleid*, 72.

²¹¹ TÜR KHO.55.2.340, l. 66–67p. Seminari protokoll, 09.02.1924; TÜR KHO.55.2.340, l. 38–139. Seminari protokoll, 08.03.1924; TÜR KHO.55.2.343, l. 114–115p. Seminari protokoll, 24.10.1925; TÜR KHO.55.2.343, l. 139–141. Seminari protokoll, 21.11.1925; TÜR KHO.55.2.349, l. 27–28p. Seminari protokoll, 26.03.1928; TÜR KHO.55.2.349, l. 243–244. Seminari protokoll, 15.05.1928; TÜR KHO.55.2.349, l. 54–55p. Seminari protokoll, 26.03.1928.

²¹² TÜR KHO.55.2.342, l. 9–9p. Seminari protokoll, 06.10.1925; TÜR KHO.55.2.343, l. 94–95p. Seminari protokoll, 24.10.1925; TÜR KHO.55.2.344, l. 28–29. Seminari protokoll, 16.10.1926; TÜR KHO.55.2.348, l. 22–23p. Seminari protokoll, 22.02.1928; TÜR KHO.55.2.349, l. 88. Seminari protokoll, 26.03.1928.

²¹³ TÜR KHO.55.2.348, l. 54–55. Seminari protokoll, 22.02.1928; TÜR KHO.55.2.348, l. 85–86p. Seminari protokoll, 02.03.1928; TÜR KHO.55.2.349, l. 116–116p. Seminari protokoll, 18.03.1928; TÜR KHO.55.2.349, l. 243–244. Seminari protokoll, 15.05.1928; TÜR KHO.55.2.349, l. 301–302. Seminari protokoll, 15.05.1928.

AAS-i avakoosolekul 19. aprillil 1920 peetud kõnes esitas Cederberg äsjase seltsi liikmetele ja koosolekul osalevatele külalistele ajaloo uurimise kesksed nõuded, mida ta meenutab korduvalt veel järgnevatelgi aastatel. Ta nentis, et ajalugu muutus iseäranis oluliseks maailmasõja päevil, kuna just ajalooteaduse ülesandeks oli välja selgitada põhjused, mis sõja sütitasid. Ent seda tehes tuli silmas pidada teaduslikku objektiivsust, et mitte langeda isiklike emotsioonide ning eri rahvaste-riikide omavaheliste vastuolude lõksu. Hoolimata sellest, et tee tõeni on keeruline, tuli jääda sihikindlalt objektiivseks. Samasuguse erapooletusega tuli tegeleda ka Eesti ajaloo uurimisega, kuigi armastus kodumaa vastu võis tekitada soovi mõndagi ilustada.²¹⁴ Veel kord pidi Cederberg selle teema juurde naasma 1926. aasta jaanuaris, viidates “mõnelt poolt seltsile ette heidetud liigset vanade traditsioonide pidamist” ning vähest patriotismi Eesti ajaloo käsitlemisel. AAS-i esimees ning Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor pidas olulisemaks jääda pigem vanade traditsioonide juurde kui hakata fakte võltsima, nagu sajandite eest rootslane Olaus Rudbeck,²¹⁵ kelle tööd olid seetõttu ajalooteaduslikus mõttes täiesti tarbetud. Tõe piiridesse jäävas rahvuslikus ajalookäsituses – nagu Eestis Villem Reimani²¹⁶ ja Soomes Yrjo Koskise²¹⁷ puhul – polevat iseenesest midagi halba.²¹⁸

Sama aasta sügissemestri esimesel koosolekul rõhutas ta umbes 50 kohal viibinud üliõpilasele, et Baltikumi ajalugu on seni uuritud küll palju, kuid ühekülgset. Kuigi tulevastele ajaloolastele on avatud lai tööpõld, tuleb meeles pidada, et iga uurimistöö nõuab sügavaid ja mitmekülgseid teadmisi ning loomulikult ka julgust seni tehtud tööd jätkata.²¹⁹ Lisaks toonitas ta sedagi, et üliõpilastel pole tarvis mäletada niivõrd aastaid ja kuupäevi, kui püüda mõista ajaloo protsesside arengut.²²⁰ Teisalt aga hoiatas ta tudengeid

²¹⁴ RA, EAA.2492.1.2, l. 3–3p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 19.04.1920.

²¹⁵ Olaus Rudbeck (1630–1702) oli Uppsala Ülikooli meditsiiniprofessor, kes kirjutas aastail 1679–1702 mahuka neljaosalise “ajaloolis-lingvistilis-patriootilise” traktaadi “Atlantica”, milles väitis, et Atlantis oli Rootsi ja seega on Rootsi tsivilisatsiooni häll. Samuti oli tema sõnul Aadama algseks emakeeleks rootsi keel, millest kujunesid hiljem välja ka heebrea ja ladina keel. Rudbecki teost kasutas hiljem D. Diderot oma entsüklopeedias õpetliku näitena, kus etümoloogia on kergekäeliselt mütoloogilise ajaloo vankri ette rakendatud. (Jørgen Rischel, “Nordic research to historical linguistics before 1800”, *Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Volume I, ed. by Oskar Bandle (Berlin, New York, 2002), 109).

²¹⁶ Rosenberg, “Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat”, 114.

²¹⁷ Juujärvi, Historian uupumaton työmie A. R. Cederberg, 11.

²¹⁸ RA, EAA.2492.1.2, l. 131. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 31.01.1926.

²¹⁹ RA, EAA.2492.1.2, l. 7. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 11.10.1920.

²²⁰ RA, EAA.2492.1.2, l. 37. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 03.04.1922.

piirdumast ainult raamatutarkusega, rõhutades vajadust koguda teadmisi ka ümbritsevast elust.²²¹

Korduvalt pööras Cederberg üliõpilaste tähelepanu vajadusele vaadelda ühe konkreetse rahva või riigi ajalugu kontaktis nii naabermaade ajalooa kui ka üldisemate ühiskondlike, poliitiliste ja kultuuriliste protsessidega, mis ühel või teisel ajal maailmas prevaleerisid. Ta nentis, et kuigi rahvuslik põhi kultuuris ja ajalooteaduses on tarvilik, tuleb selle kõrval näha ka välismaiseid mõjutusi, millel on vaieldamatu roll siinses ajaloos ja kultuuris.²²² Samuti tuleks Eesti ajaloo kõrval tegeleda ka üldajaloo küsimustega, sest ei tohi unustada, et Eesti ajalugu on osa üldajaloost ja vastupidi.²²³ Lisaks eelnevale toonitas Cederberg võõrkeelte valdamise tähtsust ning muu maailma teadustegevusega kursis olemist, just seepärast julgustas ta üliõpilasi külastama Rootsi teadusasutusi ning sõlmima kontakte sealsete ajaloolastega.²²⁴

Cederbergi õpetamismetoodikat ning suhtumist üliõpilastesse aitavad ilmselt kõige paremini selgitada tema õpilaste meenutused. Näiteks väidab Otto Liiv 1935. aastal Päevalehes õpetaja 50. juubeli puhul avaldatud artiklis, et üliõpilased kurtsid sageli Cederbergi seminaride raskuse üle, ent teisalt õpiti nende käigus professori õhina eeskujul uurimismaterjali meetodikindlalt süvenema ning eristama nii keskseid kui ka konkreetse uurimisteema aspektist kõrvalise tähtsusega küsimusi.²²⁵ Sama nendib Soom: ehkki seminarid nõudsid pingutamist, sõeluti niimoodi töötades semestri jooksul üksipulgi läbi kogu lahendamiseks ettenähtud küsimuste ring, mis võimaldas lisaks praktilisele uurimiskogemusele saada vastavast teemast oluliselt mitmekesisem ülevaade.²²⁶

Ka Hans Kruusi sõnul oli Cederberg üliõpilastele teadlasena suurepärase eeskuju – kuna ta töötas ise väga meetoodiliselt, sisendas ta seda ka üliõpilastesse, nõudes põhjalikkust, täpsust ning teaduslikku ausust. Cederbergi toona liialt pedantseina tunduvate nõudmiste kasulikkus olevat ilmnenud alles hiljem. Lisaks rõhutab Kruus, et kuigi Cederberg oli üliõpilaste teadustöö suhtes tõesti nõudlik, oli ta samas ka toetav ja

²²¹ RA, EAA.2492.1.2, l. 45. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 25.09.1922.

²²² RA, EAA.2492.1.2, l. 64. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 16.04.1923; RA, EAA.2492.1.2, l. 103. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 08.02.1925.

²²³ RA, EAA.2492.1.3, l. 46p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 12.02.1928.

²²⁴ Yrjö Blomstedt, "A. R. Cederberg", *Suomalaisia historiantutkijoita. Historiallisen yhdistyksen 75-vuotisjuhlakirja*, toim P. Papunen (Helsinki, 1965), 218–219.

²²⁵ Liiv, "Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane", 264–265.

²²⁶ Soom, *Mälestusi. Artikleid*, 72.

abivalmis, tegeledes iga üliõpilasega individuaalselt ning arvestades ja soodustades tudengi loomupäraseid huve ning võimeid.²²⁷

Cederberg tundis oma õpilaste edasise tegevuse vastu elavat huvi ka palju aastaid pärast Tartust lahkumist, jagades neile soovitusi nii isiklikel kohtumistel²²⁸ kui ka kirja teel.²²⁹ Mitmel korral sõitis ta oma kunagiste üliõpilaste doktorieksami või väitekirja kaitsmise puhul eraldi Tartusse.²³⁰

Arno Rafael Cederbergi teadustöö Tartu Ülikooli professorina

Nagu eespool näidatud, oli Cederberg enne Tartusse tulekut olnud küllaltki viljakas autor – teaduslike uurimistööde kõrval avaldas ta rohkelt esseistikat ning populaarteaduslikke artikleid.²³¹ Varsti pärast Tartusse asumist oli ta peale Eesti ja Põhjamaade ajaloo kui õppe- ja uurimisvaldkonna väljaarendamise seotud ka Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti arhiivinduse korraldamise, Eesti Kirjanduse Seltsi ajalootoimkonna ja Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevuse juhtimise (sh mitme Eesti ajalooteaduse vaatepunktist väga olulise teatmiku koostamise koordineerimise) ning Ajaloolise Ajakirja jt AAS-i väljaannete toimetuste ja toimkondade töodes osalemisega.²³² Vaatamata sellele Cederbergi avaldatud kirjatööde hulk järgnevatel aastatel ei vähenenud.²³³

Cederbergi Tartu-perioodi algul 1920. aastal ilmus tema viimaste aastate uurimistöö tulemusena biograafia 18. sajandil elanud ja tegutsenud rootsi statistikust Pehr Wargentini.²³⁴ 1924. aastal anti Jyväskylä's aga välja tema esseekogumik (mille enamik tekste oli kirjutatud enne 1920. aastat) “Kaheksannentoista vuosisadan miehiä” (“Kaheksateistkümnenda aastasaja mehi”), kus leidsid teiste seas käsitlemist preester Matthias Hellenius ning kaupmees Johan Bladh.²³⁵ Tartu-aastate kolmandaks mahukamaks tööks oli 1928. aastal trükist tulnud biograafia 18. sajandi Pielisjärve kirikhärrast

²²⁷ Kruus, “Arno Rafael Cederberg ja Eesti ajalooteadus”, 251.

²²⁸ Vilgats, “Professor Jaan Konksu (10. XII 1902–4. IV 1988) mälestuseks”, 143; Rosenberg, “Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat”, 123.

²²⁹ TÜR KHO.93.117, l. 1–2. A. R. Cederbergi kiri L. Leesmentile. Tartu, 18.03.1928.

²³⁰ Rosenberg, “Professor Arno Rafael Cederberg”, 86.

²³¹ Juujärvi, “Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg”, 23, 27.

²³² Järs, Must, “Arno Rafael Cederberg – 110 aastat sünnist”, 58.

²³³ Juujärvi, “Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg”, 36.

²³⁴ *Ibid.*, 36; “A. R. Cederbergin bibliografia”, *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori*. Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 5 (1996), toim Ari Vallius (Joensuu, 1997), 154.

²³⁵ Juujärvi, “Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg”, 36–37.

Jaakko Stenius vanemast, kelle eluloo käsitlemise kaudu üritas Cederberg anda laiemat ülevaate ka Pielisjärve ja Karjala toonastest oludest.²³⁶

Kui eelnimetatud väljaanded keskendusid puhtalt Soome ning riivimise ka Rootsi 18. sajandi ajaloole, siis lühemad kirjatööd, sh populaarsemat laadi kirjutised, käsitlesid nii Eesti kui ka Soome ajalugu ning ilmusid peamiselt Eesti ja Soome väljaannetes. Õigupoolest ilmus Cederbergilt kaheksa Tartu-aasta jooksul kirjutisi sedavõrd ohtralt, et piirdugem vaid mõningate, Eesti ajalugu puudutavate näidetega. Enamasti pühendusid need erinevatest arhiividokumentidest ülevaate andmisele – näiteks tutvustas ta 1921. aastal Eesti Kirjanduses kahte Tartu-Pärnu ülikooli väitekirja, kuhu autori sõbrad on kirjutanud eestikeelsed önnitlusvärsid,²³⁷ ning Liivimaa ja Riia kindralkuberneri Erik Dahlbergi eestikeelset trükitud käsku 1700. aasta veebruarist, mil kardeti Poola vägede rünnakut.²³⁸ Peaasjalikult ilmusid sedalaadi kirjutised alates 1922. aastast siiski Ajaloolises Ajakirjas.

Lisaks arhiivileidude tutvustamisele kirjutas Cederberg ka mõned Eesti ajalugu lähemalt puudutavad artiklid – neist pikemad ja põhjalikumad on ajakirjanduse algusest Eestis,²³⁹ Rootsi kuninga Gustav III salasaadiku, leitnant Johan Albert Ehrenströmi tegevusest Eesti- ja Liivimaal 1780. aastatel²⁴⁰ ning rootsiaegsest ülikoolist Pärnus Põhjasõja eelõhtul ja esimestel sõja-aastatel.²⁴¹ Ent märkimist vääriv kirjutis on ka Tallinna Püha Miikaeli kloostris asutamist kajastav artikkel.²⁴²

Cederbergi teaduslikest töödest Eestis tasub kahtlemata eraldi esile tõsta keeleteadlase Andrus Saarestega kahasse kirjutatud kaheosalist kommenteeritud tekstinäidete kogumikku eesti kirjakeele vanematest mälestistest kuni esimese eestikeelse tervikpiibli ilmumiseni 1739. aastal.²⁴³

²³⁶ *Ibid.*, 37.

²³⁷ Arno Rafael Cederberg, "Kaks eestikeelset mälestusmärki Tartu-Pärnu ülikoolist Rootsi valitsuse ajal", *Eesti Kirjandus* 10 (1921), 337–340.

²³⁸ Arno Rafael Cederberg, "Esimene poliitiline trükkdokument eesti keeles", *Eesti Kirjandus* 12 (1921), 425–431.

²³⁹ Arno Rafael Cederberg, "Die Erstling der estländischen Zeitungsliteratur", *Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. B, Humaniora. III*, 3 (Tartu, 1922).

²⁴⁰ Arno Rafael Cederberg, "Johan Albert Ehrenströmi poliitiline missioon Eesti- ja Liivimaale aastail 1787–1788", *Ajalooline Ajakiri*, 2 (1924), 41–55.

²⁴¹ Arno Rafael Cederberg, "Mõningaid jooni Tartu-Pärnu ülikooli ajaloost. I. Kindralkuberner Erik Dahlberg ja Pärnu ülikool aastal 1699", *Ajalooline Ajakiri*, 1 (1927), 1–11; Arno Rafael Cederberg, "Mõningaid jooni Tartu Pärnu ülikooli ajaloost. II. Pärnu ülikooli sõja-aastail 1700/1701", *Ajalooline Ajakiri*, 2 (1927), 65–80.

²⁴² Arno Rafael Cederberg, "Tallinna Püha Michaeli kloostris asutamine a. 1093", *Ajalooline Ajakiri*, 3 (1925), 81–87.

²⁴³ *Valik Eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524–1739*, toim Arno Rafael Cederberg, Andrus Saareste. Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetised, 16 (Tartu, 1927–1931).

Eestikeelsete kirjatööde ülevaate lõpuks tuleks siiski nimetada ka hulka aastatel 1922–28 Ajaloolises Ajakirjas avaldatud Soome ja Skandinaavia ajalooteadust ning ajaloolasi tutvustavaid artikleid – näiteks ajalooteaduslikust uurimistööst Soomes (Cederbergi 1922. aasta mais AAS-i koosolekul peetud ettekande refereering),²⁴⁴ Uppsala ajaloo professorist Harald Hjærnest (1848–1922),²⁴⁵ Turu Ülikooli rektorist ja Soome ajaloo professorist, kelle doktoritöö mõjutas oluliselt ka eesti rahva vanema ajaloo uurimist, Artturi H. Virkkusest (1864–1924),²⁴⁶ Helsingi ajaloo professorist Magnus Gottfrid Schybergsonist (1851–1925)²⁴⁷ ning samuti Eestiski tuntud Helsingi ajaloo professorist Kaarle Olavi Lindeqvistist (1858–1927), kelle “Üleüldine ajalugu” oli kahes köites vastavalt 1903. ja 1906. aastal ilmunud ka eesti keeles.²⁴⁸

Omaette olulise panusena eesti teadusesse tuleb näha ka Cederbergi algatatud ja kureeritud “Eesti ajaloo bibliograafia”, “Eesti biograafilise leksikoni” ning AAS-i allikapublikatsioonide sarja avaldamist. Aastail 1926–29 ilmunud “Eesti biograafilise leksikoni” neljas vihikus trükiti ära üle 1100 Eesti ajaloos rolli mänginud isiku elulood, millest paljusid võiks nimetada pigem biograafilisteks lühiuurimusteks. Neist sadakonna autor oli Cederberg ise. 1940. aastal ilmus senistele lisaks veel üks täiendusköide.²⁴⁹

Ehkki paralleelselt biograafilise leksikoniga võeti Cederbergi juhatusel ette ka “Eesti ajaloo bibliograafia” koostamine, ei läinud töö selle kallal nii ladasalt. Nimelt ilmus August Winkelmanni “Bibliotheca Livoniae historica” jätkuna mõeldud²⁵⁰ “Eesti ajaloo bibliograafia 1877–1917” nelja vihikuna alles aastail 1933–39²⁵¹ ehk hulk aega pärast mõtte algataja lahkumist Eestist.

Eestikeelsete tööde kõrval jätkas Cederberg aktiivselt kirjutamist ka Soome väljaannetele, peamiselt ajakirjades Historiallinen Aikakauskirja ja Historiallinen Arkisto. Näiteks leidis käsitlemist 1780. aastate teisel

²⁴⁴ Arno Rafael Cederberg, “Ajaloolisest uurimistööst Soomes”, *Ajalooline Ajakiri*, 2 (1923), 70–71.

²⁴⁵ Arno Rafael Cederberg, “Harald Hjærne †. Mõned äärejooned tema tegevusest”, *Ajalooline Ajakiri*, 4 (1922), 130–133.

²⁴⁶ Arno Rafael Cederberg, “Artturi H. Virkkunen †”, *Ajalooline Ajakiri*, 4 (1924), 4, 121–125.

²⁴⁷ Arno Rafael Cederberg, “[Magnus Gottfrid Schybergson †.]” *Ajalooline Ajakiri*, 3 (1926), 118.

²⁴⁸ Arno Rafael Cederberg, “Kaarle Olavi Lindeqvist †”, *Ajalooline Ajakiri*, 1 (1927), 27–29.

²⁴⁹ Jüri Kivimäe, Tiit Rosenberg, “Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)” *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVI. Tartu Ülikooli teaduslikud sidemed* (Tartu, 1985), 138.

²⁵⁰ RA, EAA.2492.1.3, l. 37p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 16.10.1927.

²⁵¹ Kivimäe, Rosenberg, “Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)”, 139.

poolel tegutsenud Gustav III vastane Anjala Liit,²⁵² soome aadlike esindus riigipäevadel Uusikaupungi rahu eel²⁵³ ning saksa ajaloolase ja diplomaadi Ludwig von Pastori elu ja tegevus.²⁵⁴ Ent üks tema suuremaid uurimusi ilmus 1930. aastal hoopiski Tartu Ülikooli toimetiste sarjas – “Heinrich Fick: Ein Beitrag zur russischen Geschichte des XVIII Jahrhunderts”.

Teaduslikumate tööde kõrval pühendas Cederberg endiselt aega ka populaarteaduslikele artiklitele, mis ilmusid nii Eesti, Soome kui ka Rootsi väljaannetes ning mis jagunesid laias laastus kaheks – ajaloolisi isikuid ja minevikusündmusi kajastavad ning arhiivileide tutvustavad kirjutised. Esimeste seast võiks nimetada näiteks Iltalehtis ilmunud artiklit Johann Reinhold Patkulist, kes organiseeris Liivimaa aadli vastupanu Karl XI reduktsioonile;²⁵⁵ samuti kirjutisi 200 aasta möödumisest Uusikaupungi rahust Svenska Dagbladetis²⁵⁶ ning kuninganna Kristiinast tema 300. sünniaastapäeva puhul Päevalehes.²⁵⁷ Eesti arhiivinduse alalt tutvustas Cederberg näiteks Iltalehtis Tallinna Linnaarhiivi,²⁵⁸ Svenska Dagbladetis aga Rootsi ajalugu puudutavaid leide Tartu Ülikooli raamatukogust ning Eesti arhiividest.²⁵⁹

Pikemas perspektiivis osutus tema üksikutest Eesti ajalugu puudutavatest artiklitest ehk isegi olulisemaks erinevates välisarhiivides töötamine suve- ja jõuluvaheaegadel, mille peamiseks eesmärgiks oli leida uut materjali Eesti varauusaja ajaloo kohta.

Nii kirjutabki Cederberg juba esimese töösemestri lõpus 1920. aasta mais ülikooli kuraatorile, et kuna Rootsi Riigiarhiivis ja Kammarkollegiumi

²⁵² Arno Rafael Cederberg, “Eräs Anjalan liittoa koskeva ulkomaalainen lentokirjanen”, *Historiallinen Aikaukskirja* 1–2 (1921), 109–115; Arno Rafael Cederberg, “Anjalan liiton johtohenkilöiden vangitseminen”, *Historiallinen Arkisto*, XXIX (1921), 69–81.

²⁵³ Arno Rafael Cederberg, “Suomen aateliittomien säätyjen edustajat valtiopäivillä 1719 ja 1920”, *Historiallinen Arkisto*, XXXII (1924), 3–19.

²⁵⁴ Arno Rafael Cederberg, “Ludvig von Pastor. Muutamia piirteitä äsken manalle menneen historiantutkijan kirjallisesta toiminnasta”, *Historiallinen Aikaukskirja*, 4 (1928), 314–326.

²⁵⁵ Arno Rafael Cederberg, “Johan Reinhold Patkul. Muutamia mietteitä äskettäin ilmestyneen tutkimuksen johdosta”, *Iltalehti*, 29.05.1920, 3.

²⁵⁶ Arno Rafael Cederberg, “Freden i Nystad år 1921. I anledning av 200- årsmnnet, Svenska Dagbladet”, 30.08.1921, 9.

²⁵⁷ Arno Rafael Cederberg, “Kuninganna Kristiine. Mõningaid jooni ta eluloost ta 300-aastase sünnipäeva puhul. I”, *Päevaleht*, 18.12.1926, 9; II, *Päevaleht*, 19.12.1926, 8.

²⁵⁸ Arno Rafael Cederberg, “Tallinnan kaupungin vanha arkisto”, *Iltalehti*, 29.11.1920, 3.

²⁵⁹ Arno Rafael Cederberg, “Gamla svenska arkivskatter i Dorpats universitetsbibliotek”, *Svenska Dagbladet*, 17.05.1921, 3; Arno Rafael Cederberg, “De svenska fynden i estniska riksarkivet”, *Svenska Dagbladet*, 17.07.1921, 14; Arno Rafael Cederberg, “En bortglömd autografsamling. Intressanta och värdefulla svenska autografer i Dorpats universitet”, *Svenska Dagbladet*, 08.10.1922, 6.

arhiivis säilitatakse suurt hulka Eesti ajalugu puudutavaid allikaid vahemikust 1558–1710, siis hoolimata keiserliku Tartu Ülikooli ajalooprofessori Carl Schirreni koostatud nimestikust tuleks koostada uus nimestik, mis lähtuks Eesti oma ajalooteaduse huvidest. Cederberg nendib, et ehkki see töö on ajakulukas, tuleb sellega edasist teadustööd silmas pidades esimesel võimalusel algust teha. Seepärast oli ta valmis juba saabuval suvel kaheks kuuks Stockholmi ja Uppsalasse sõitma, et end sealsetes arhiivides ja raamatukogudes hoitavate materjalidega kurssi viia. Ühtlasi soovis ta esindada Tartu Ülikooli 7.–10. juulil toimival Põhjamaade ajaloolaste kongressil Kristiaanias (*resp.* Oslos), kuna tema arvates oli oluline, et noore vabariigi noor ülikool oleks kongressil ametlikult esindatud.²⁶⁰ Cederbergi komandeerimispalve kiitis heaks nii filosoofiateaduskonna nõukogu²⁶¹ kui ka Tartu Ülikooli nõukogu²⁶² ning toetuseks palutud 2000 Rootsi kroonist nõustus poole enda kanda võtma haridusministeerium.²⁶³ Oktoobris ülikooli kuraatorile esitatud suvise komandeeringu raporti kaaskirjas teatab Cederberg, et “minu lootused Riikiarhiivis olevatest Eestisse puutuvatest allikatest täitusid paremini kui oskanud arvata.” Nimelt oli seal rohkem materjali kui ta loendite ja muu info põhjal eeldas.²⁶⁴

Sama aasta detsembri algul pöördub Cederberg ülikooli valitsuse poole palvega saada lähetustunnistus, et suvel pooleli jäänud tööd jõuluvaheajal jätkata. Ja kuna ta selleks ülikoolilt abiraha ei küsi, loodab ta soovi kiiret täitmist.²⁶⁵ Päev hiljem tulebki rektorilt teade, et ta on komandeeritud teaduslikul eesmärgil ja omal kulul talviseks õppevaheajaks Rootsi.²⁶⁶

Sarnaselt 1920. aastaga töötas Cederberg välisarhiivides nii suveku kui jõuluvaheagadel sisuliselt 1928. aasta sügiseni välja, mil ta Tartu Ülikooli teenistusest lahkus. Nii palubki ta end 1921. aasta suveks²⁶⁷ ja

²⁶⁰ RA, EAA.2100.2.83, l. 13–13p. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli kuraatorile P. Põllule. Tartu, 01.05.1920.

²⁶¹ RA, EAA.2100.5.152, l. 22. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 06.05.1920.

²⁶² RA, EAA.2100.4.2, l. 112p–113. Tartu Ülikooli ajutise nõukogu koosolek, 05.05.1920.

²⁶³ RA, EAA.2100.2.83, l. 18. Tartu Ülikooli rektori H. Koppeli kiri haridusministeeriumile. Tartu, 12.05.1920.

²⁶⁴ RA, EAA.2100.2.83, l. 26p. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli kuraatorile P. Põllule. Tartu, 15.10.1920.

²⁶⁵ RA, EAA.2100.2.83, l. 34. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 03.12.1920.

²⁶⁶ RA, EAA.2100.2.83, l. 35. Tartu Ülikooli rektori H. Koppeli kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 04.12.1920.

²⁶⁷ RA, EAA.2100.2.83, l. 40. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, 28.04.1921.

talvevaheajaks²⁶⁸ taas Soome ja Rootsi arhiividesse tööle komandeerida. 1922. aasta mai algul esitab Cederberg aga lähetuspalve sõita suveks teadustöö tarvis Soome ja Rootsi kõrval ka Saksamaale²⁶⁹, kuhu ta sedakorda siirdub koos abikaasa ja ühekuuse tütreaga.²⁷⁰ Soome komandeeritakse Cederberg ka 1923. aasta jaanuari kaheks esimeseks nädalaks,²⁷¹ ent seekordse reisi esmane eesmärk on Helsingis toimuval Soome ajaloolaste kongressil osalemine.²⁷² 1923. aasta suvine komandeering osutub aga tavapärasest pikemaks – ta lähetatakse välismaale vahemikuks 10. mai kuni 1. september. Sel korral oli Cederbergil plaanis koos perega reisides külastada teaduslikel eesmärkidel Rootsit, Taanit, Saksamaad, Austriat ning Tšehhoslovakkiaat.²⁷³

1924. aasta suveks lähetati Cederberg taas tööle Soome, Rootsi ja Taani arhiividesse,²⁷⁴ kuid jõuluvaheajal sõitis ta Soome tõenäoliselt vaid puhkama.²⁷⁵ 1925. aasta suveks palub ta end aga teaduslikel eesmärkidel Skandinaaviasse, Saksamaale, Belgiasse ning Prantsusmaale komandeerida.²⁷⁶ Selle kohta, kas ta sama aasta jõuluvaheajaks üldse Eestist lahkus, otsesed andmed puuduvad. Võimalik, et mitte, sest novembri keskel oli ta juba käinud Helsingis, et osaleda Soome Ajaloo Seltsi (Suomen Historiallinen Seura) 50. aastapäeva tähistamisel.²⁷⁷

1926. aasta suvel töötas Cederberg pikemalt Rootsis ja Taanis, ent esmakordselt ka Nõukogude Venemaa arhiivides,²⁷⁸ Kopenhaagenis viibides

²⁶⁸ RA, EAA.2100.2.83, l. 45. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 30.11.1921.

²⁶⁹ RA, EAA.2100.5.153, l. 20p. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, 27.04.1922.

²⁷⁰ RA, EAA.2100.2.83, l. 52. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 12.05.1922.

²⁷¹ RA, EAA.2100.2.83, l. 62. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 30.12.1922.

²⁷² RA, EAA.2100.2.83, l. 63. A. R. Cederbergi kiri Tartu Ülikooli nõukogule. Tartu, 29.12.1922.

²⁷³ RA, EAA.2100.2.83, l. 73. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 27.04.1923.

²⁷⁴ RA, EAA.2100.2.83, l. 80. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus. A. R. Cederbergile. Tartu, 16.05.1923.

²⁷⁵ RA, EAA.2100.2.83, l. 92. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna teade Tartu Ülikooli valitsusele. Tartu, 17.11.1924.

²⁷⁶ RA, EAA.2100.2.83, l. 115. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 08.06.1925.

²⁷⁷ RA, EAA.2100.2.83, l. 117. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 06.11.1925.

²⁷⁸ RA, EAA.2100.83, l. 124. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 27.05.1926.

osales ta ühtlasi Põhjamaade ajaloolaste kongressil.²⁷⁹ Ka 1926. aasta jõuluvaheaja veetis Cederberg ilmselt Eestis, kuna käis oktoobri lõpus mõneks päevaks isiklikel põhjustel Soomes.²⁸⁰ 1927. aasta suveks komandeeriti ta omal soovil jällegi Rootsi ja Venemaa arhiividesse,²⁸¹ seejuures paluti tal esindada Tartu Ülikooli Uppsala Ülikooli 450. aastapäeva pidustustel.²⁸² Oma viimasel tööaastal Tartu Ülikoolis sõitis ta teaduslikel eesmärkidel pärast aastavahetust talvevaheajaks Soome²⁸³ ning augustikuuks Rootsi ja Norra.²⁸⁴

Kuigi teaduslikeks lähetusteks olid põhimõtteliselt vahendid eraldatud (mis küll kaugeltki kõiki teaduskondade või õppejõudude vajadusi ei rahuldanud),²⁸⁵ Cederberg neid pärast esimest komanderingut ei taotlenud. Kuna aga omal kulul tehtud teaduslähedused ei eeldanud raporteid komanderingu jooksul tehtud tööst, siis selle kohta, mida Cederberg neil reisidel täpselt tegi, teave puudub. Vihjeid selle kohta, mis materjalidega ta arhiivides töötas ja mida uut avastas, võib leida mõningal määral vaid vastavasisulistest artiklitest (mida on lähemalt vaadeldud eespool), AAS-i koosolekutel peetud ettekannetest ning tema juhendatud üliõpilaste seminaritöödest.²⁸⁶

AAS-i koosolekutel kõneles Cederberg näiteks 1921. aasta kevadel Tartu Ülikooli esimesest ajaloo professorist Friedrich Meniusest²⁸⁷ ja kahest rootsiaegsest eestikeelsest kirjast, millest ühe oli ta leidnud Rootsi Riigiraamatukogust ning teise Uppsala Ülikooli arhiivist.²⁸⁸ Sama aasta

²⁷⁹ RA, EAA.2100.268, l. 64. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna 1926. aasta tegevusaruanne. Tartu, 24.11.1926.

²⁸⁰ RA, EAA.2100.2.83, l. 129. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 20.10.1926.

²⁸¹ RA, EAA.2100.2.83, l. 139. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 24.05.1927.

²⁸² RA, EAA.2100.5.154, l. 179p. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 30.05.1927.

²⁸³ RA, EAA.2100.2.83, l. 148. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 05.01.1928.

²⁸⁴ RA, EAA.2100.2.83, l. 171. Tartu Ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 01.08.1928.

²⁸⁵ Tiina Auli, "Tartu Ülikooli teaduslike stipendiaatide osa teadlaskarjääri kujunemisel aastail 1919–1939", *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XIX. Humanitaarteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis* (Tartu, 1987), 81–82.

²⁸⁶ TÜR KHO.55.2.346. Tartu Ülikooli üliõpilaste *cum laude* seminaritööd 1927. a I semestril Eesti ja Põhjamaade ning üldajaloos; TÜR KHO.55.2.348. Tartu Ülikooli üliõpilaste *cum laude* seminaritööd 1928. a I semestril teemal "Karl XII esimesed aastad"; TÜR KHO.55.2.349. Tartu Ülikooli üliõpilaste *cum laude* seminaritööd 1928 I semestril teemal "Karl XII esimesed aastad".

²⁸⁷ RA, EAA.2492.1.2, l. 13–14. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 28.02.1921.

²⁸⁸ RA, EAA.2492.1.2, l. 22. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 02.05.1921.

Joonis 2. A. R. Cederberg õnnitleb Õpetatud Eesti Seltsi 100. aastapäeva juubeliaktusel seltsi esimeest professor Harri Moorat. RA, EFA.38.o.66600

lõpus tutvustas ta kohalviibijaile ka esimest trükitud eestikeelset poliitilist dokumenti,²⁸⁹ millest avaldas ka eespool mainitud artikli Eesti Kirjanduses. 1924. aasta hilissügisel käsitles Cederberg aga Linköpingist leitud osalist ära kirja Jürgen Helmsi kroonikast, millest seni oli vähe teada,²⁹⁰ ning 1928. aasta veebruaris piiskop Fulcot ja tema tegevust Eesti aladel.²⁹¹

Kokkuvõttes moodustavad Cederbergi teadusliku töö olulisima osa Tartu Ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorina ehk hoopiski kaheksa aasta jooksul juhendatud kümme magistri- ja doktoritööd, mis andsid olulise panuse Eesti ajalooteaduse arengusse. Olgu neist peale O. Liivi magistri- ja H. Sepa doktoritöö nimetatud veel H. Kruusi magistritöö “Vene-Liivi sõda (1558–1561)” (1923),²⁹² Juhan Vasara magistritöö “Taani üritused Eestimaa taasvallutamiseks 1412–1422” (1927),²⁹³ Georg (Alexander Cornelius Erich) von Rauchi magistritöö “Reval zur dänischen Zeit und die Hanse” (“Tallinn Taani ajal ja Hansa”, 1927),²⁹⁴ Max Aschkewitzi magistritöö “Die letzten Jahre der dänischen Herrschaft in Estland

²⁸⁹ RA, EAA.2492.1.2, l. 29. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 05.12.1921.

²⁹⁰ RA, EAA.2492.1.2, l. 99. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 23.11.1924.

²⁹¹ RA, EAA.2492.1.3, l. 46p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 12.02.1928.

²⁹² *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, 172.

²⁹³ *Ibid.*, 181.

²⁹⁴ *Ibid.*

(1344–1346)” (“Taani võimu viimased aastad Eestis (1344–1346)”, 1928)²⁹⁵ ning Evald Blumfeldti magistritöö “Lundi pääpiiskop Andreas Sunonis Eestimaal” (1930).²⁹⁶

Arno Rafael Cederbergi koolkond Tartu Ülikoolis

Cederberg jõudis Eesti ja Põhjamaade ajaloo kui õppe- ja teadusvaldkonnas juurutatud põhimõtete vaimus välja koolitada terve hulga heade eeldestega tulevase teadlasi ja õppejõude. Ehkki silmapaistvamaid neist võiks nimetada julgelt üle kümne, jõudsid neist oma potentsiaali ulatuslikuma realiseerimiseni Tartu Ülikoolis vaid pooled.

Nii kujuneski olukord, kus juba enne Teist maailmasõda või sõjapäevil suhteliselt noores eas surnud – N. Treumuth (N. Loone) (1907–37)²⁹⁷, H. Sepp (1888–1943),²⁹⁸ O. Liiv (1905–42)²⁹⁹ – ning 1944. aastal Eestist emigreerunud – J. Vasar (1905–72),³⁰⁰ A. Soom (1900–86),³⁰¹ E. Blumfeldt (1902–81)³⁰² – paljutöötavate ajaloolaste töö Tartu Ülikoolis tuli üle võtta vahepeal õpetajatena tööle asunud meestel – Rudolf Kenkmannil (1935. aastast Kenkmaa) (1898–1975)³⁰³, Jaan Konksul (1902–88) ning Julius Madissonil (1898–1969).³⁰⁴ Olgu seejuures mainitud, et H. Kruus (1891–1976) jäi 1950. aastast Tartu Ülikoolist eemale ning tema teadustöö jäi edasistel kümnenditel napiks.³⁰⁵ Ka baltisakslastest õpilased – Max Aschkewitz (1901–72), Georg von Rauch (1904–91), Arved von Taube (1905–78), Helmut Speer (1906–96)

²⁹⁵ *Ibid.*, 183.

²⁹⁶ *Ibid.*, 187.

²⁹⁷ Vt Otto Liiv, “Nigolas Loone elu ja töö”, *Otto Liiv. Ajaloouurimise allikail*, koost Hando Runnel (Tartu, 2019), 269–273.

²⁹⁸ Vt Tiit Rosenberg, “Akadeemik Hendrik Sepp (1888–1943) sõja- ja majandusajaloolane”, *Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi XXXVII* (Tartu, 2009), 108–123.

²⁹⁹ Vt Rosenberg, “Ajaloolane Otto Liiv Tartu Ülikooli teadusliku stipendiaadina”, 112–121.

³⁰⁰ Vt Maarika Mäekivi, *Juhan Vasar ajaloolasena*, diplomitöö, Tartu Riikliku Ülikooli ajalooosakond (Tartu, 1984).

³⁰¹ Vt Küng, “Arnold Soomist ja käesolevast kogumikust”, 5–10.

³⁰² Vt Lea Kõiv, *Evald Blumfeldt Eesti talurahva ajaloo uurijana*, diplomitöö, Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo osakond (Tartu, 1984); Kersti Taal, “Professor Evald Blumfeldti elu ja tegevus”, *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 2002* (Tartu, 2004), 215–243.

³⁰³ Vt *Rudolf Kenkmaa 1898–1975*, koost Peep Pillak (Tallinn, 1998).

³⁰⁴ Rosenberg, “Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis”, 86–87.

³⁰⁵ Kivimäe, *Tartu Ülikooli rektor Hans Kruus*, 178–183.

ning Roland Seeberg-Elverfeldt (1909–93) – lahkusid 1939. aastal Eestist ning mõnigi neist jätkas väljapaistvat teadustööd Saksa ülikoolides.³⁰⁶

Ent nagu professor Tiit Rosenbergki nendib, kandsid sõjajärgses nõukogulikus Tartu Ülikooli ajaloo osakonnas 1940. ja 1950. aastatel kõige selgemalt ja innustavamalt rahvusülikoolile iseloomulikuks kujunenud vaimsust ning Cederbergi koolkonna töö- ja õpetuspõhimõtteid edasi just kolm ajaloolast.³⁰⁷ Nimelt toimusid dotsent Madissoni ajalooseminarid cederberglikus vaimus, kus ta püüdis sarnaselt oma õpetajaga arendada üliõpilaste metoodilisust, täpsust ning allikakriitilist mõtlemist.³⁰⁸ Arhiivinduslikule küljele õppetöös rõhus ka dotsent Kenkmaa, kes pidas oluliseks õpetatavat materjali siduda arhiiviallikatega ning püüda ajalugu näha just nende kaudu.³⁰⁹ Cederbergile iseloomulikult pööras ka professor Konks üliõpilastele individuaalset tähelepanu, iseäranis diplomitöid juhendades.³¹⁰

Alates 1950. aastate lõpust jätkasid J. Konksu, R. Kenkmaa ja J. Madissoni suunda omakorda juba nende õpilased, kes kujunesid järgmistel kümnenditel juhtivateks Eesti ajalooteaduse edendajateks – Helmut Piirimäe (1930–2017),³¹¹ Herbert Ligi (1928–90)³¹² ning Sulev Vahtre (1926–2007).³¹³ Eelnimetatud teadlaste põlvkondade kaudu on Cederbergi rajatud koolkond ulatumas ka tänapäeva – olgu H. Piirimäe, H. Ligi ja S. Vahtre õpilaste ja mantlipärijatena kõigi teiste seas nimetatud professorid Tiit Rosenberg, Jüri Kivimäe, Aadu Must, Mati Laur, Tõnu-Andrus Tannberg ning dotsendid Andres Andresen ja Enn Küng, õpilaste õpilastena aga dotsendid Aigi Rahi-Tamm, Anu Raudsepp, Marten Seppel ning professor Anti Selart.

³⁰⁶ Rosenberg, “Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis”, 89.

³⁰⁷ *Ibid.*, 87.

³⁰⁸ Helmut Piirimäe, “Ülikooli vanimaid ja erudeeritumaid ajaloolasi”, *Tartu Riiklik Ülikool*, 20.09.1968, 2.

³⁰⁹ *Rudolf Kenkmaa 1898–1975*, 18.

³¹⁰ Rosenberg, “Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis”, 87.

³¹¹ Vt Aadu Must, “Õpetaja lahkumine. In memoriam Helmut Piirimäe”, *Postimees*, 26.08.2017, 8.

³¹² Vt Jüri Linnus, “Herbert Ligi in memoriam”, *Kleio. Ajaloo Ajakiri* 4 (1991), 72; Ülle Tarkiainen, “Herbert Ligi agraarajaloolasena”, *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 2008* (Tartu, 2009), 201–212.

³¹³ Vt Tiit Rosenberg, “Ajaloolane ja aeg. Sulev Vahtre 75”, *Muinasaja loojangust omariikluse läveni. Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks*, koost Andres Andresen (Tartu, 2001), 13–30.

ABSTRACT: Arno Rafael Cederberg as a Professor at the Estonian Republic's University of Tartu

Soon after the Republic of Estonia declared itself independent on the 24th of February 1918, academics and politicians of the newly formed nation wished to found a new national university built on the foundation of the former Imperial University of Tartu. This university would teach in the Estonian language, with the aim of offering higher educational studies in Estonian, as well as building up Estonian national sciences.

By the spring of 1919, the committee for reopening the university was ready to open the university for studies and research in the autumn of the same year. However, they were struggling to find suitably qualified professors, as Estonians had generally been excluded from the imperial university. Prior to 1918, only three Estonians had worked as professors at the University of Tartu, while others were forced to find positions at Russian universities.

In order to avoid delaying the opening of the new university, the committee decided to invite foreign professors to fill the vacant positions. They were particularly keen on Finnish professors, with whom Estonians had formed strong ties during the early 20th century. Thus, in the first half of the 1920s, Estonian research and university life was supported by eight Finnish professors.

This article focuses on one of them, namely Professor A. R. Cederberg, Professor of Estonian and Nordic History, and his activity and contributions to the formation of a new field of science and its study at the University of Tartu, as well as in the rest of Estonia.

As Cederberg was an experienced archivist, he was asked to help build up the archives of Estonia and organise the collection of the Estonian National Museum, while working for the University in parallel. Despite his large workload, he was able to quickly set goals and priorities for the development of Estonian historical science and its study programme at the university. Prior to the opening of the national university, Estonian history had primarily been researched by Baltic Germans, whose goals and visions of history differed significantly from those of Estonians.

Cederberg believed that historical research efforts should focus more on the period of Swedish rule from the 16th century until the beginning of the 18th century. This period of Estonian history had previously been largely ignored by the historical community in favour of other historical periods. While working in mainly Finnish and Scandinavian archives

during summer and winter holidays, he found many sources that shed light on the period of Swedish rule in Estonia. By directing students towards researching the early modern era in Estonia, he ensured that dozens of seminar works and Master's and Doctor's theses were written on this subject.

Cederberg was not convinced that the foundation of Estonian historical science could be based only on research conducted at the university. As such he decided to found the first Estonian Academic Historical Society right after his arrival in Tartu in the early 1920s. While the primary goal of this society was to get students interested in history, particularly Estonian history, the society quickly developed into the centre of Estonian historical science.

During the eight-and-a-half years he worked at the University of Tartu, Cederberg contributed enormously to the development of Estonian historical science. He built up an entirely new field of science and study based on the histories of Estonia and the Nordic countries, and educated a plethora of outstanding young historians (such as H. Sepp, H. Kruus, P. Treiberg (Tarvel), J. Vasar, E. Blumfeldt, A. Soom, O. Liiv, G. Rauch, etc.), who vigorously and effectively continued the work their professor had started.

KEYWORDS: University of Tartu, history, Arno Rafael Cederberg

MIHKEL TRUMAN is a PhD student at the Institute of History and Archaeology, University of Tartu.*

---

* Correspondence: Institute of History and Archaeology, University of Tartu, Jakobi 2, 51005, Estonia. E-mail: mihkel.truman@ut.ee

